

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри

«__» _____ 20__ р.

**«ФУНКЦІЙНІ ВПЛИВИ НОМІНАТИВНИХ ОДНОСКЛАДНИХ
РЕЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня
вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Середня освіта. Українська мова і
література»
Сідненко Олени Михайлівни
Науковий керівник:
Вінтонів Михайло Олексійович,
доктор філологічних наук,
професор
кафедри української мови
Київського університету ім. Бориса
Грінченка
Рецензент:
Стишов Олександр Анатолійович,
доктор філологічних наук,
професор
кафедри української мови
Київського університету ім. Бориса
Грінченка

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 20__ р.

Маріуполь – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НОМІНАТИВНІ ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ	7
1.1. Особливості граматичної структури номінативних речень.....	7
1.2. Семантико-функційні різновиди номінативних одиниць	17
1.3. Особливості співвіднесення фразеологічної семантики та фразеологічної номінації.....	19
1.4. Висновок до Розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНАЛЬНІ РІЗНОВИДИ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ	28
2.1. Описово-розповідні НР.....	28
2.2. НР упізнання та повідомлення	31
2.3. Репліки та рефлексивні НР.....	32
2.4. Оцінно-бугтєві НР	35
2.5. Вказівні речення	37
2.6. Власне-називні речення	40
2.7. Називний теми та називний уявлення	43
2.8. Висновок до Розділу 2	49
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61

ВСТУП

Питання структурної диференціації речень на двоскладні й односкладні, співвідношення останніх з відповідними логічними та психологічними категоріями судження, належить до центральних питань теоретичного синтаксису. У синтаксичній системі типів простого речення односкладні речення становлять таку своєрідну щодо структури і змісту синтаксичну категорію, яка властивими різновидами, виявами і функціями вагомо розширює і доповнює виражальні можливості всієї системи.

Глибокий різноаспектний опис синтаксичних одиниць є обов'язковим чинником у процесі поглиблення знань про внутрішні закони мови. Одним із недостатньо висвітлених різновидів синтаксичних конструкцій української мови постають односкладні номінативні речення (НР). Їх синтаксична сутність, характер стосунків з відповідними категоріями мислення та багато інших проблемних питань лінгвістами вирішуються неоднозначно.

Проблема співвідношення формального і актуального членування речення уже тривалий час перебуває в полі зору лінгвістів. Проте і сьогодні актуальним залишається питання щодо засобів та способів вираження теми і реми в сучасній українській мові. Особливу проблему актуального синтаксису становлять номінативні речення. Однак у лінгвістичній літературі спеціального тема-рематичного аналізу номінативних речень проведено не було.

Тема роботи: Номінативні односкладні речення: статус, структура, семантика.

Актуальність роботи визначається потребою всебічного вивчення НР з функціонального, структурно-синтаксичного, комунікативного поглядів. Дослідження НР та пов'язані з ним проблеми привертали увагу багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних лінгвістів: Б.П. Ардентова, В.В. Бабайцевої, І.Р. Вихованця, Р. Гренді, М. Грунського, Н. Гудмена, П.О. Леканта,

О.М. Пешковського, О.О. Шахматова та ін. Незважаючи на поглиблення уваги щодо НР на сучасному етапі (праці А.П. Загнітка, Н.Л. Іваницької, А.П. Коваль, В.В. Пруняк, В.П. Пронічева, К.П. Югай та ін.), у синтаксичній літературі немає єдності в їх теоретичному висвітленні. Використовуються різні принципи класифікації НР, наявні суттєві розбіжності у визначенні обсягів НР, їх структурних моделей та под. Високий рівень адаптованості НР, їх поліфункціональність зумовлюють широке використання у творах художнього, публіцистичного, а також у текстах наукового та офіційно-ділового стилів.

Багатоаспектний характер НР як синтаксичної одиниці зумовлює необхідність його комплексного аналізу. Дослідження, виконані з урахуванням особливостей НР на семантико-граматичному, формально-граматичному та комунікативному рівнях, в українській синтаксичній науці поки відсутні. Необхідність з'ясування своєрідності будови НР, їх граматичних особливостей, обґрунтування принципів класифікації типів НР, їх актуального членування зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета роботи полягає у встановленні типології НР та визначенні їх функціонально-комунікативних виявів у сучасній українській літературній мові.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) визначити своєрідність відображення дійсності за допомогою НР;
- 2) проаналізувати граматичні ознаки НР (буттєва семантика, часове значення, поширена та непоширена структура);
- 3) встановити ядерні / напівпериферійні / периферійні вияви НР;
- 4) подати класифікацію НР ядерного типу та з'ясувати їх комунікативне призначення;
- 5) розглянути та диференціювати номінативні конструкції перехідного (напівпериферійного) типу, з'ясувати чинники для набуття ними реченневого статусу;
- 6) виявити особливості периферійних утворень з-поміж НР;

7) визначити кваліфікаційні ознаки неповних двоскладних речень з предикатним іменником у ролі головного члена, які формально подібні до НР;

8) здійснити тема-рематичний аналіз НР.

Об'єктом дослідження стали односкладні номінативні речення, що належать до активно вживаних конструкцій сучасної української літературної мови. Вибір об'єкта дослідження зумовлений недостатньою кількістю в українському мовознавстві ґрунтовних робіт, присвячених вивченню іменних односкладних речень.

Предметом дослідження є структурні, граматичні, функціональні та комунікативні особливості НР, а також НР в аспекті актуального членування.

Матеріалом дослідження є художні твори українських письменників переважно ХХ століття. До аналізу залучено наукові й газетно-публіцистичні тексти. Приклади, наведені в роботі, отримані шляхом суцільної вибірки. Використано матеріал із періодичних видань, розмовного мовлення. Фактичний матеріал подано в мінімальному контексті, що дозволяє найоб'єктивніше розкрити семантичні та структурні властивості НР.

Методи дослідження. Багатоаспектний характер НР визначає необхідність його різнобічного аналізу, що дозволяє розглянути їх з погляду структури, семантики, особливостей функціонування в тексті. У роботі використовуються описовий, зіставний та структурний методи, компонентний, трансформаційний контекстологічний аналіз, що охоплює також застосування прийомів спостереження, порівняння, частково статистичного опрацювання матеріалу.

Наукова новизна дослідження. Робота є однією із спроб в українському мовознавстві опису структурних, функціональних та комунікативних особливостей НР. У роботі сформульовано наукові положення та висновки щодо особливостей тема-рематичної репрезентації НР. Поглиблений їх комплексний аналіз, що уможливило виявлення конструктивних особливостей НР, їх семантичної специфіки, своєрідності НР в аспекті актуального синтаксису.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона становить вагомий внесок у подальший розвиток теорії НР. У роботі окреслено структурно-функціональні різновиди номінативних конструкцій, з'ясовано обсяг і межі НР, визначено їх місце в системі односкладних речень сучасної української мови. Простежено співвіднесеність НР з подібними до них структурами, встановлено їх диференційні ознаки. Проаналізовано актуальне членування НР.

Практична цінність. Основні положення і висновки роботи можуть бути використані для подальшого практичного опрацювання питань функціональної та комунікативної граматики української мови. Результати роботи можуть знайти застосування при підготовці відповідних тем з синтаксису української мови, проведенні практичних і лабораторних занять у середній школі.

РОЗДІЛ 1. НОМІНАТИВНІ ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

1.1. Особливості граматичної структури номінативних речень

Кожна розвинена мова виконує дві взаємопов'язані функції: сигніфікативну – формування думки, фіксація в мовних знаках пізнаної позамовної дійсності; й комунікативну – вираження думки в процесі спілкування. Особливо важливою є також номінативна функція мови, або функція називання, яка полягає в тому, що усе пізнане людиною (предмети, особи, якості, властивості, явища, процеси, закономірності та поняття про них) дістає назву, і так під цією мовною назвою існує в житті та свідомості мовців. Назва вирізняє предмет із безлічі інших. Мовну назву дістають не тільки реально існуючі предмети, а й ірреальні, уявні, вигадані, фантастичні. Завдяки цій функції кожному мову можна розглядати як окрему своєрідну картину світу, що відображає національне світобачення і світовідчуття. Мовці намагаються в усіх сферах спілкування (науці, техніці, виробництві, мистецтві, політиці, економіці тощо) творити назви своєю мовою. Якщо ж своїх назв не творять, то змушені їх запозичувати з інших мов і перекладати, калькувати або просто в незмінному вигляді засвоювати чужі назви. Немає у світі мов, які б не запозичували назви з інших мов. Але якщо запозичень занадто багато і процес цей інтенсивний, виникає загроза втратити самобутність своєї мови. Тому варто максимально користуватися існуючими назвами або творити нові з матеріалу власної мови, а до запозичень вдаватися лише в разі крайньої потреби. Отже, бачимо, що найважливішим засобом фіксації в мовних знаках образів мислення є номінація (називання). Чим глибше пізнається матеріальний світ, тим активніше відбуваються процеси номінації.

Відповідно до різного розуміння номінативної функції мовних одиниць є ширше і вужче розуміння номінації:

а) ширше – взагалі як знакової репрезентації позамовних об'єктів, властивої всім типам мовних знаків;

б) вужче – тільки як називання об'єктів, тоді як указування на них або їх вираження вважається невластивою номінацією, або взагалі виводиться за їх межі [31, с. 110].

Номінація (як процес творення назв) здійснюється в процесах словотворення, зміни значення мовних одиниць і формування переносного значення; лексикалізації компонентів слова, словоформ, вільних словосполучень; розгортання синтаксичних словосполучень для позначення уточнюваних, конкретизованих понять; номінативно-предикативного позначення подій, ситуацій у формі речення та більших одиниць тексту.

З огляду на викладене вище номінативними засобами мови є:

1) слово або його окреме лексичне значення (в полісемантичному слові);

2) стійкі лексикалізовані й фразеологізовані словосполучення та синтаксичні конструкції, еквівалентні слову;

3) синтаксичні словосполучення, які позначають предмет, процес, ознаку разом з їх конкретизацією;

4) речення та більші одиниці тексту.

Вільні словосполучення і речення являють собою номінативні знаки мовлення, які співвідносяться з позначуваним одиничним (не узагальненим) фрагментом дійсності через його відображення в уявленні мовця і в кожному акті мовлення заново створюються (комбінуються) для позначання того чи іншого конкретного об'єкта.

У сучасному мовознавстві розрізняють первинний і вторинний різновиди номінації. Первинна номінація має семантичну природу і здійснюється на основі встановлення в свідомості певних відношень між уже зафіксованим у номінативному арсеналі мови фрагментом дійсності й тим,

що тільки фіксується. На поверхні мови такий процес виражається як перенесення (повне або часткове) назви вже відомого об'єкта для найменування новопізнаного або новооціненого.

В основі усіх видів вторинної номінації лежить асоціативний характер людського мислення. В актах вторинної номінації встановлюються асоціації за схожістю чи за суміжністю між деякими властивостями елементів немовного ряду, відображені в існуючому значенні імені та властивостями нового позначуваного шляхом переосмислення цього значення. Асоціативні ознаки, що актуалізуються в процесі вторинної номінації, можуть відповідати компонентам значення, яке переосмислюється, а також таким смисловим ознакам, співвідносним з фоновим знанням носіїв мови про дану реалію чи внутрішню форму значення.

Номінації, що відповідають внутрішнім закономірностям розвитку мови і задовольняють потреби мовного колективу в нових номінативних засобах, звичайно входять у загальножитковий словниковий запас. За його межами залишаються найменування, які створюються для потреб вузькоспеціальної термінології, або виникають у соціально замкнених колективах, а також в індивідуально-авторській мовній творчості.

Аналіз номінації і номінативного аспекта значення мовних одиниць „проливає світло” на закономірності їх використання в мовленні, через те, що в процесах номінації формується і семантика мовних одиниць, і їх знакові функції, тобто їх здатність вказувати на елементи дійсності в мовленнєвих актах.

Серед односкладних речень номінативні займають особливе місце: вони співвідносні з іменним типом і мають чітко виражену визначену форму – це називний відмінок іменника (інколи – особового займенника, або числівника).

Номінативні речення як факт мовленнєвої дійсності давно вже не викликають ніяких сумнівів, однак сутність номінативних речень, їх граматичні ознаки і, врешті, обмеженість номінативних речень від схожих за

формою, але функціонально інших синтаксичних явищ до сих пір вважаються проблематичними. Навіть питання про наявність спеціальних конструктивних схем номінативних речень не можна визнати цілком вирішеним. Так, наприклад, номінативне речення: *Зима.* в конструктивному плані може бути підведене під звичайну схему речень дієслівного ладу і, отже, може інтерпретуватися як один з різновидів (або один з варіантів) таких речень з нульовим присудком (пор.: *Зима. – Була зима. ; Стояла зима.; Настала зима. і т.п.*)

Називний відмінок є формальною ознакою номінативного речення, однак це не завжди вирішальний фактор для формування номінативного речення. Наприклад, такі іменники, як: *студентство, відхилення, типаж, проміжок* тощо, не можуть набути функцій речення.

У формуванні номінативних речень основну роль відіграє семантична природа імені. Це повинні бути слова, що називають явища та предмети, які піддаються наочно-чуттєвому сприйняттю. До таких можна віднести назви явищ, дій та станів, які мисляться у часовій тривалості: *дощ, холод, сніг, спека, тиша, гонитва* (*Був дощ. ; Буде холоднеча. і т.д.*), серед таких найменувань виділяються слова, які прямо вказують на час: *літо, зима, ранок, ніч*; причому в тих випадках, коли ці імена називають час неконкретно (наприклад: *місяць, рік*), при оформленні номінативного речення вони конкретизуються: *Двадцятий рік; Новий рік; Березень місяць*. Другу групу слів, здатних утворювати номінативні речення, складають найменування предметів, що розташовуються у просторі, або прямо містять у собі просторове значення: *стіл, книжки, вітряк; площа, вокзал, цирк, клуб та ін.* Ствердження буття предметів реальної дійсності, таким чином, обумовлюється конкретно-предметним значенням таких іменників.

Таким чином, при виявленні номінативних речень особливо гостро відчувається недостатність врахування тільки граматичних показників при характеристиці синтаксичного явища. Номінативні речення лексично обмежені словами, які здатні передавати значення буттєвості.

Окрім форми називного відмінка, що обумовлена граматичною природою головного члена, номінативне речення має й інші обов'язкові граматичні ознаки:

1) ці речення бувають тільки стверджувальними (заперечення протидіє самій сутності номінативного речення – значенню буттєвості);

2) номінативні речення не наділені модальними модифікаціями (наприклад, значення майбутнього та минулого часу переводить їх до розряду двоскладних: *Була зима; Буде зима*); більше того, багато речень, особливо з іменниками конкретно-предметного значення, а також речення, ускладнені власне вказівним значенням (*Ось вітряк*), загалом не здатні набувати часових, або інших будь-яких змін;

3) значення предикативності виражається констатуючою інтонацією.

Незважаючи на сувору визначеність формально-граматичної ознаки (називний відмінок імені), номінативні речення функціонально надзвичайно диференційовані та різноманітні. Саме ця двоїстість і є причиною різного розуміння й тлумачення сутності номінативного речення і функцій його головного члена.

Одні лінгвісти вважають головним членом номінативного речення присудок (О. Потебня, П. Фортунатов, О. Пешковський), інші – підметом (Д. Овсянко-Куликовський, В. Богородицький), треті розрізняють підметові і присудкові номінативні речення (О. Шахматов, К. Галкіна-Федорук); є навіть спроба і загалом уникнути визначення функції головного члена за аналогією з двоскладним реченням (Русская грамматика-80). Ще більше розбіжностей у визначенні меж класу номінативних речень. Питання про те, які номінативні конструкції вважати реченнями, а які – що не є ними, а також питання про односкладність і двоскладність формально схожих конструкцій вирішуються по-різному, і об'єктивна причина цих розбіжностей – семантична і функціональна навантаженість номінативів у сучасній українській мові. Особливо складним є розмежування номінативних речень

від схожих за формою конструкцій ті інших типів речень. Чи вважати номінативними реченнями власні назви (надписи на вивісках, заголовки і т.д.); називний уявлення (наприклад: *Радість...Як її вмістити в грудях*); номінатив, який підсумовує попереднє висловлювання, дає йому оцінку або обґрунтування і т.д. (наприклад: *Часу зовсім не вистачає. Репетиції, гастролі*); найменування осіб при знайомстві (*Гість подав руку: - Іванов*)? В одних випадках всі ці синтаксичні явища класифікуються як речення, в інших – до речень відноситься лише частина їх, по-третє – всі вони виводяться за межі схем простого речення. Не менш важливим є питання про розмежування односкладності-двоскладності. Це стосується перш за все конструкцій, які складаються з називного імені та обставинного або об'єктного розповсюджувача типу: *У повітрі спека; Радоцям кінець; Лекція в клубі (В клубі - лекція); Подарунок сестрі . Чарівна осінь.* , де двоскладність-односкладність підкреслюється інтонаційним акцентуванням.

Розмежування номінативних речень і схожих за формою конструкцій уявляється можливим при врахуванні такої властивості речення, як самостійність функціонування. Такий підхід дає можливість виділити в ролі номінативних речень тільки ті конструкції, що наділені властивістю самостійного функціонування, тобто такі, функціональна якість яких не визначається попередньою чи наступною конструкцією. Речення ці – синтаксичні одиниці, які самостійно функціонують та мають значення буттєвості. Вони не прикріплені до так званої базової конструкції. В такому випадку коло номінативних речень стає достатньо визначеним і разом з тим, порівняно вузьким. Сюди ввійдуть синтаксичні одиниці типу: *Зима; Тиша; Спека; Бруд; Ось і струмок; Ну й негода!; Чотири години* і т.д. (звичайно, що ці головні члени можуть мати узгоджені та неузгоджені розповсюджувачі: *Остання зима; Чотири години веселих, як мить щастя*).

Отже, номінативні речення – це односкладні речення субстантивного типу, головний член має форму називного відмінку і поєднує в собі функцію найменування предмету та ідею його існування, буття. Значення буттєвості є

домінуючим, причому це значення має у номінативних реченнях свій якісний відтінок – це статичне буття предмету, на відміну від «динамічного» буття у конструкціях типу: *За рогом магазин.*; *Знову похід.*, де підкреслюється процес виникнення предмету чи явища. Конструкції такого типу можна віднести до двоскладних з обставинними словами (з нульовою репрезентацією присудка).

Форма головного члена номінативних речень (називний відмінок) найлегше і прямо втілює в собі функцію номінації (називання), реалізується у відповідній номінативній, номінативно-вказівній, номінативно-оцінній чи номінативно-окличній інтонацій, що й дозволяє передавати думку про буття, наявність предмета, явища, поняття, яке називається.

Здебільшого такий предмет (явище, поняття) називається розгорнуто, у вигляді чіткої словесної фіксації властивих йому ознак. Тоді виникають поширені номінативні речення. Тож, бачимо, що називні речення бувають непоширеними (одне слово) і поширеними за рахунок різних компонентів. Непоширені номінативні речення складаються тільки з головного члена, в ролі якого найчастіше використовується іменник: *Молитва; Спів. З високим небом говорить мовчки тут душа (С.Коваль)*. До непоширених належать і речення, ускладнені частками: *Так, руки й очі. Й посмішка скупа. Ото і все лишилося про згадку (В.Стус)*. *Се Харитина мати (М. Коцюбинський)*. У ролі головного члена може використовуватися особовий займенник: - *А ось і я. – Ось і вона сама (З журналу)*; числівник або кількісно-іменна сполука: *«Сто чортів! Се Насильство!» - бунтує моя істота. «Се закон природи». – говорить щось іззаду виразно, але я не слухаю, і я бігаю по хаті (М. Коцюбинський)*. *Одинадцята... Ще година й вперед (З газети)*.

Поширені номінативні речення складаються з головного члена й означення, яке його стосується, узгодженого чи неузгодженого (одного чи кількох). Узгоджене означення в поширених номінативних реченнях найчастіше виражається прикметником та діеприкметником. Неузгоджені означення в складі номінативних речень виявляються у формі різних

субстантивних сполук. Узгодженні та неузгодженні означення можуть сполучатися.

Наприклад: *Заплющені очі. Міцно стиснуті вуста, жовте воскове обличчя... Ніхто не розумів, що сталося (В.П. Козаченко). Абібула вийшов на гору і сів спочити. Під ногами в нього, за кладовищем, лежав у долині Бахчисарай. Збита маса домів, кам'яних стін, черепиці, тополів і мінаретів. Той самий хаос, та ж гущина, те ж кладовище (М. Коцюбинський). Київ... Сивий граду, златоглавий білостінний велетень (Р. Іванченко).*

Проте, зауважимо, що номінативні речення є виключно іменними структурами. В їх складі можуть бути означення або додатки, що залежать від головного члена в називному відмінку. У ролі головного члена номінативного речення може використовуватися особовий займенник; кількісно-іменна сполука; сполука займенника з іменником; віддієслівний і віддієприкметниковий іменник; числівник або певний субстантив.

Три дні і сто вражень (В.Симоненко). Світання. Ранкова прозорість і прохолода перед сходом сонця (О.Гончар). Коліскові. Скільки їх створив народний геній (В. Скуратівський). І хто знає, який закон тут більше діє. Закон тяжіння чи закон умирання (І Цюпа). Скромна краса пізньої осені (А.Волкова).

Слід відзначити і наявність структурних виявів номінативних речень з темпоральними та фоновими детермінантами: *Вечір. Вітальня в Тарановій господі. Обстановка розкішна. Стіл, канапа, крісла, рояль; громовинне світло (С. Черкасенко). І знову ранок. І жіночі сльози. І недовіри. Сумніви. Дарма (В.Стус).* Темпоральні та фонові детермінанти не поширюють іменник як лексико-граматичну одиницю, а становлять структурний елемент речення, що допомагає висвітлити суттєві елементи змісту. З вилученням детермінантних членів, побудова й семантика номінативних речень порушується.

Номінативними (на думку І. Р. Вихованця та ін.) слід вважати і вокативні речення з простим головним членом, вираженим формою кличного відмінку іменника: *Чіпко! Чіпко! (Панас Мирний)*.

З номінативними реченнями формально можуть співпадати деякі синтаксичні конструкції. Це такі конструкції, які не містять у собі значення буття, існування і не здатні до самостійного функціонування, або є неповними двоскладними реченнями з наявним членом у формі називного відмінку (найчастіше, що виконує роль присудка при відсутності підмета, і є зрозумілим з контексту чи ситуації).

До номінативних речень не належать різні назви, надписи на вивісках, оголошеннях тощо. Вони мають форму називного відмінка, але не містять у собі функцію називання без значення буття. Такі конструкції іноді відносять до розряду речень, однак виділяють їх в особливу групу, об'єднану домінуючим значенням найменування. Найбільш вдалим у такому випадку уявляється віднесення цих конструкцій до власне-називних.

Ізольовані іменники (номінативи) за формою співпадають з номінативними реченнями, однак відрізняються від них функціональними (семантико-структурними) та стилістичними властивостями.

О.М. Пешковський відносить їх до «слів і словосполучень, що не утворюють ані речень, ані частин» [80].

До ізольованих утворень, що властиві розмовному мовленню, відносить їх Н.Ю.Шведова [83].

Ізольовані номінативи – це слова в називному відмінку, а також іменні словосполучення з головним словом у формі називного відмінка. Оскільки ізольовані номінативи не мають ознак речення (вони позбавлені значення буття та інтонаційної завершеності; окремо взяті; не виконують комунікативної функції), вони існують тільки у складі синтаксичних цілих, тобто завжди стоять поруч з іншими реченнями, пов'язуючись з ними логічно та інтонаційно. Однак, не існуючи самостійно, вони зберігають, незалежно від будови цього речення, свою власну форму незмінною. Такі

сегментовані (розчленовані на складові елементи; у даному випадку бінарні) будови стосуються або наступного за ними речення, або попереднього речення, тобто змістовно і формально виступають як компоненти тексту. Таким чином, розрізняються препозитивні та постпозитивні номінативи. Формально вони є схожими, а функціонально – відмінними.

Найбільш чіткі та визначені за своєю функцією номінативи у препозиції – це називний уявлення, або називний теми (За О.М. Пешковським). В принципі препозитивні номінативи однозначні; їх призначення – назвати тему наступного повідомлення, тобто викликати уявлення про предмет, який є темою повідомлення. Називання теми зосереджує увагу на ній, логічно виділяє її, що особливо важливо для розмовного мовлення. Поява називного уявлення пов'язана з позиційним виявленням видільних акцентів. Найменування теми повідомлення знаходиться в актуальній позиції.

Такі синтаксичні явища не можуть бути віднесені до номінативних речень: не звертаючи увагу на зовнішню ізольованість використання, вони позбавлені граматичної та функціональної самостійності. В них не має й інтонаційної завершеності (навіть при наявності крапки).

Відрізняються номінативний уявлення від номінативного речення й тим, що ця синтаксична конструкція лексично не обмежена, тобто у такій функції можуть використовуватися будь-які іменники.

Постпозитивні номінативи функціонально більш різноманітні. Однак форма називного відмінка та функціонування тільки з поряд існуючим реченням у вигляді складного синтаксичного об'єднання ріднить їх з препозитивним іменним.

Деякі постпозитивні номінативи функціонально повторюють препозитивні, називаючи тему повідомлення. Але оскільки вони розташовуються після повідомлення, то, звісно, служать меті розкриття змісту будь-якої попередньої частини. Найчастіше номінативи, які розташовані після висловленого судження (чи питання), здатні поєднувати у

собі цілий комплекс думок, образів, пов'язаних звичайно з передаванням спогадів про щось значне, важливе. Розташування постпозитивного номінатива після висловлювання дає можливість приєднати ще ряд номінативів, які мають передавати спогади, образи і картини у вигляді нескінченного ланцюжку.

1.2. Семантико-функційні різновиди номінативних одиниць

Серед номінативних речень більшість дослідників (А. П. Загнітко, І. Р. Вихованець, З. Г. Коцюба, І. М. Сушинська, І. Чередниченко, О. Т. Волох, Г. О. Козачук, В. Русанівський та інші) виділяють наступні основні семантико-функціональні типи: 1) буттєві (власне буттєві й предметно-буттєві); 2) вказівні; 3) оцінно-буттєві; 4) бажано-буттєві.

Власне буттєві речення виражають наявність явища, яке називається та мислиться у часовій тривалості: *Її душа перелинула через гори. Рідне село. Зав'язані очі (М. Коцюбинський). Заслання, самота, солдатчина. Нічого. Нічого-Оренбург. Нічого-Косарая (Л. Костенко).*

Предметно-буттєві речення називають предмети, розташовані у просторі, і передають ідею їх існування: *Вузенька вуличка. Стіна, повита хмелем. Татари сплять, сьогодні в них байрам (Л. Костенко). Ох килими, барвисті килимочки! Фонтан, кальян і сльози на зорі (Л. Костенко). Туман...Вози...автомобілі...Пожарів спалахи німі... Ряди тополь заціпеніли – і невідоме щось у темі... (М. Рильський).*

Вказівні речення, крім значення буття, існування, містять вказівку на певні предмети і явища. Структурною ознакою таких речень є вказівні частки: ось (ось і), а ось. Семантична специфіка їх виявляються у вказівці на появу, віднайдення предмета. *І ось день страти. Велелюдний центральний майдан Полтави. Тут зітне голову поетесі безжальний кат. Заковану в*

кайдани Чураївну виводять на поміст (М. Слабошпицький). Аж ось і вечір (М. Коцюбинський).

У реченнях з часткою ось вказівне значення може бути послаблене і на перший план висунуте значення оцінки (іронічної, несхвальної та ін.), наприклад, речення з часткою ось можуть позначати внутрішню неспроможність того, що називається: *Думає цей бідолаха і сльозами так і захлинається. Ось вони, заячі-то мрії* (Нар. казка).

У реченнях з ускладненими частками ось тобі і ось вам, які також вносять оцінний відтінок, домінуючим стає значення заперечення тих властивостей предмета, які уявляються природно очікуваними: *Ось вам і гуманність вся його* (З газети).

Оцінно-буттєві речення об'єднують речення субстантивного типу, в яких значення буттєвості супроводжується оцінкою. Структурною особливістю цих речень є емоційно-експресивні частки: ну, то-то, теж мені, а ще, та й, що за, який та інші. *Ну вже й хвороба!* (З журналу). *Й на другий день листа не було. Кирило обуривсь. Просто халепа. Ні свинство, мерзота* (М. Коцюбинський).

Як зазначає А. П. Загнітко, оцінні номінативні речення поєднують у своєму звучанні номінацію предмета та його емоційну оцінку.

Оцінні речення поділяються на дві групи: 1) речення з оцінними іменниками (*Що за нісенітниця!*); 2) речення з неоцінними іменниками (*Оце так гості! Теж мені компанія!*).

Оцінні речення мають найрізноманітніші відтінки значень, як модальні, так й емоційні: впевненості, невпевненості, нерозуміння, захоплення, обурення тощо. Загальне оцінне значення таких речень створюється лексичними, морфологічними та синтаксичними засобами. Це може бути лексичне значення опорного слова, як пряме (*Оце нахаба!*), так і непряме (*Оце дубина!*). Частка у даному випадку сама по собі оцінного значення не має (частка *оце* - вказівка). Оцінність може створюватися й морфолого-синтаксичними засобами (емоційними частками в поєднанні з неоцінними

іменниками). Субстанційні оцінні речення кваліфікуються по-різному. Одні автори відносять їх до неповних двоскладних, вважаючи, що в них наявна функція присудка (іменний присудок з нульовою зв'язкою), інші – до односкладних номінативних, треті вважають їх особливою структурною групою. На наш погляд, варто визначити ці речення особливою групою односкладних номінативних, бо визнання за ними ролі предиката (головний член – присудок у неповному двоскладному реченні) уявляється важкуватим через неможливість відновлення суб'єкта, коли оцінюються дії, цілі висловлювання чи ситуації (суб'єкт відновлюється з контексту лише в тих випадках, коли мова йде про конкретні особи чи предмети).

Бажано-буттєві речення відрізняються особливою функцією – вони передають бажаність того, що називається. Структурною ознакою їх є частки тільки, якщо лише у сполученні з часткою б (показником ірреального способу). Наприклад: *Тільки б здоров'я!; Лише б не смерть!; Якщо б щастя!*

У спонукально-бажальних номінативних реченнях стверджується необхідність або бажаність того, щоб предмет, названий іменником у називному відмінку, став наявний: *Документи! – Документи у нас, товаришу, різні, - сказав повстанець... (О.Довженко).*

1.3. Особливості співвіднесення фразеологічної семантики та фразеологічної номінації

Під номінацією розуміється “процес і результат найменування, при якому мовні елементи співвідносяться з позначуваними ними об'єктами” [34, с. 237]. Вторинною лексичною номінацією В.І. Гак та В.М. Телія вважають використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції називання. За їх думкою, у мові “закріплюються такі вторинні найменування, які уявляють собою найбільш закономірні для системи даної мови засоби” [96, с.129-221]. На відміну від семасіологічного трактування

понять первинної та вторинної номінації В.Г. Гака та В.М. Телія прибічники ономасіологічної інтерпретації поданих понять вважають вторинною номінацією: “називання новим ім’ям предмета, який вже було названо” [33; 96]. Таке розуміння первинної та вторинної номінації фактично співпадає з поняттям прямої та непрямой номінації у розумінні В. Телія.

Безсумнівно, фразеологічна номінація має ряд особливостей порівняно з лексичною номінацією. Ці особливості в першу чергу пов’язані з механізмом фразеологізації, що досліджується в теорії ономасіологічного процесу.

Ономасіологія – розділ семасіології, який вивчає принципи та закономірності позначення предметів і вираження понять лексичними та лексикографічними засобами мови [13, с. 288].

В ономасіології розрізняють два напрями. Згідно з одним підходом, виникнення фразеонімації є процесом повільним і поступовим, що триває роками до моменту набуття фразеологічними одиницями загальноживаної відтворюваності (Б. Ларін, Б. Ройзензон, С. Гаврін, О. Кунін та ін.). Згідно з другим – це процес швидкий, одноактний, робота людського мозку, що приводить до матеріалізації, закріплення в звуковій оболонці фразеосполучення деякого відносно цілого ідеального [53, с. 15-16].

Аналізуючи складність фразеологічної номінації на відміну від номінації словесної, О. Кунін пояснює її роздільнооформленістю фразеологічної одиниці, сполученням у ній слів з різними типами значень, співвіднесеністю з фразеологічним прототипом, багатством внутрішньої форми і конотації [59, с. 25-30].

Однією з особливостей фразеологічної номінації О.В. Кунін називає утворення третинної номінації. Сутність її в тому, що від фразеологізмів, що вже є одиницями вторинної номінації, утворюються фразеологізми-деривати, значення яких детерміновані значенням їх фразеологічних прототипів [59, с. 130]. Фразеологічні одиниці третинної номінації можуть утворюватися також і при оказіональному вживанні.

В основі процесу фразеологічної номінації наявне фразеологічне переосмислення. Переосмислення є одним із засобів пізнання дійсності в свідомості людини і пов'язане з відтворенням реальних або уявних особливостей відображених об'єктів на основі встановлення зв'язків між ними. Техніка переосмислення полягає в тому, що стара форма використовується для вторинного або третинного найменування шляхом переносу назв та семантичної інформації з денотатів прототипів фразеологічних одиниць або фразеосемантичних варіантів [59, с. 132-133].

Найважливішими типами переосмислення є метафора і метонімія. Як метафору мають на увазі “механізм мовлення, який полягає у вживанні слова, яке позначає повний клас предметів, явищ і т.п., для характеристики або найменування об'єкта, що входить до іншого класу об'єктів, аналогічно поданому в будь-якому відношенні”.

Метафору в контексті легко впізнати, оскільки її неможна сприймати буквально. В поетичній метафорі головні її якості – нестандартність, неможливість заміни образним еквівалентом [58, с. 79].

Існування механізму метафори дозволяє за її допомогою створювати нові мовні значення, таким чином метафора з фігури мовлення переходить в мовний знак, що призводить до втрати словом або словосполученням попередньої і набуття нової референції [12, с.169].

Для продуктивності метафори як засобу створення найменувань важливу роль відіграє найбільш характерний для метафори параметр – її антропометричність. Вона виражається в тому, що сам вибір тої чи іншої засади для метафори, пов'язаний зі здатністю людини порівнювати все нове для себе за своїм образом та подібністю або ж об'єктами, що сприймаються просторово, та з якими людина має справу в практичній діяльності [98, с. 136].

В цілому в лінгвістичній літературі проблема метафори розглядається здавна, однак, якщо раніше вона сприймалась як стилістичний засіб або засіб номінації, то зараз, у зв'язку з розвитком когнітивістики метафору вважають

“засобом створення мовної картини світу, що виникає в результаті когнітивного маніпулювання значеннями, що вже наявні у мові, з метою створення нових концептів” [95, с. 16].

У відповідності з подібним розумінням метафори процес ідіомоутворення уявляє собою додавання сполучення слів до метафори на основі подібності того смислу, який покладений в основі номінативного задуму, і того, що позначається сполученням слів в його “буквальному” значенні, і що до того ж, включене до певної структури знань про світ – певний “сценарій” або “фрейм” [96, с. 60].

Передавання інформації фразеологічна одиниця здійснює “стислими засобами”, виражаючи у внутрішній формі характерної риси деякої ситуації, закріпленої в мовній свідомості носіїв даної мови, і яка виникає у вигляді образу при вимовленні звукової оболонки [96, с. 60]. У зв’язку з цим фразеологізм сприймається таким же чином, як і своєрідні стереотипи.

Образ, створений на метафоричній основі, стійкий, інакше кажучи, для фразеології характерною є образна метафора. Однак “перехід метафори до здійснення вторинної для неї функції номінації включає семантичну двоплановість, тобто веде, врешті-решт, до загибелі метафори” [12, с. 167]. Проте, фразеологічну одиницю можна “розшифрувати” шляхом відновлення порівняння-подобія, через яке проходить ідіома, що мотивується на основі метафори. “Навіть у тих випадках, коли зв’язок двох ситуацій втрачений навіки, сам по собі факт існування такого порівняння загальновідомий, і це тільки підтверджує можливість його відновлення” [96, с. 130].

Крім метафоричного переосмислення, в основі фразеологічної одиниці може бути наявне переосмислення метонімічне. Механізм метонімічних переосмислень уявляє собою перенос найменувань явищ, предметів та їх ознак за їх суміжністю або ширше, за їх зв’язком у просторі й часі [12, с. 30-32].

Метонімія звертає увагу на індивідуальну рису, дозволяючи адресатові мовлення ідентифікувати об’єкт, виділити його з області спостереження,

відрізнити від інших присутніх поряд з ним предметів (метафора звичайно подає характеристику об'єкта з погляду його існування).

На відміну від метафори, яка займає в реченні переважно позицію предиката, метонімія орієнтована на позицію об'єкта, що пов'язане з її функцією ідентифікації, яка здійснюється через референцію імені. Тому метонімія являє собою зрушення референції, тоді як метафора – зрушення в значенні [12, с. 30-32].

Поряд з метафоричним і метонімічним переосмисленням, важливу роль для розуміння фразеологічного значення відіграє поняття внутрішньої форми.

Загальновідомо, що поняттям “внутрішня форма” наша наука зобов'язана лінгвістичній концепції В фон Гумбольдта, який вважає внутрішню форму явищем багатограним, що походить з духу народу або національної духовної сили. Подібне визначення внутрішньої форми отримало в подальшому розвитку різні тлумачення. Перш за все, виникло протиставлення внутрішньої форми мови внутрішній формі мовних одиниць, до того ж внутрішня форма мовних одиниць розуміється різними лінгвістами по-різному. Одні вчені (О.О. Потебня та ін..) визначають внутрішню форму як найближче етимологічне значення мовних одиниць, інші (В.Г. Гак) вважають внутрішньою формою “контрастну ознаку, що пов'язує назву з її джерелом” [33, с. 129-221]. За словами В.В. Виноградова “внутрішня форма слова, образ, який лежить в основі значення та використання слова”, може зменшитися тільки на фоні тієї матеріальної та духовної культури, тієї системи мови, в контексті якої виникло або перетворилось подане слово чи сполучення слів [29, с. 17-18].

Внутрішня форма спрямована на відтворення деякого істотного зв'язку з метою вторинної номінації або передавання системи зв'язків (цілісної ситуації), вона також сприяє виникненню в свідомості асоціативних зв'язків. Крім того, типова ситуація, яка виражається внутрішньою формою, несе в собі “певну цілісну орієнтацію, закріплену за нею індивідуальною свідомістю

попередніх поколінь та напрацьованою суспільною практикою в процесі історичного розвитку даного суспільства” [65, с. 137].

Під внутрішньою формою фразеологічної одиниці варто розуміти “...діахронічний зв’язок фразеологічного значення звороту та його етимологічне значення” [61, с. 42]. “Безсумнівно, однак, що внутрішня форма фразеологізму є також елементом змістового боку в синхронному аспекті семантики” [25, с. 22]. Досить вдалим є розширене визначення фразеологічної одиниці, запропоноване В. Телія: “внутрішня форма ідіом є асоціативно-образним мотивуючим комплексом, що організує зміст у мові” [96, с. 130].

Внутрішня форма може бути живою, тобто усвідомлюватися на сучасному етапі розвитку мови, і мертвою, яка колись була живою, тобто властивого фразеологічній одиниці в діахронічному плані. До забуття внутрішньої форми, інакше кажучи, демотивації, призводить порушення дериваційного зв’язку між фразеологічною одиницею та її прототипом внаслідок зникнення позначуваної терміном реалії або викривлення компонентів.

Поряд з поняттям “внутрішня форма” для формування фразеологічного значення важливим є також поняття “фразеологічна образність”. За визначенням І. Коралової, лінгвістичний образ – це створене засобами мови двопланове зображення, засноване на вираженні одного предмета через інший [53, с. 130].

У самому фразеологічному значенні також наявні два боки зображення дійсності: план змісту (десігнант), в якому слід розрізнити сигніфікативний, денотативний і конотативний аспекти; та план вираження, тобто матеріальна оболонка фразеологічної одиниці. Цей двоаспектний характер значення уявляє собою єдність змісту та форми [59, с. 310].

Під денотативним компонентом значення розуміється частина знаку, що відображає в узагальненій формі предмети і явища немовної дійсності.

Денотативний компонент у своїй основі є поняттям, яке характеризує немовний об'єкт [94, с. . 48].

Сигніфікативний компонент значення співвідносний з комплексом ознак, які безпосередньо складають зміст поняття [9, с. 38].

Конотативний аспект – це “стилістичне забарвлення фразеологічних одиниць, їх емоційно-експресивний бік, тобто відношення носія мови до немовних об'єктів існування, або посилення ефективності мовного впливу, позбавленого оцінного елемента” [59, с. 310]. Конотативний аспект особливо важливий для фразеологічної семантики, що пояснюється двоплановістю семантичної структури всіх фразеологічних одиниць, які побудовані на образному переосмисленні. Конотацію можна розглядати як додаткову інформацію стосовно сигніфікативно-денотативного значення, як сукупність семантичних нашарувань, які охоплюють оцінний, експресивний, емоційний та функціонально-стилістичний компоненти [9, с. 40-42].

Зараз прийнято виділяти таку важливу функцію фразеологічного значення як конотативно-культурологічну. Змістом останньої є відношення, що існує між образно-мотивованою формою мовних одиниць, і включеної до неї культурно значимої асоціації [96, с. 233]. Виділення цієї функції пов'язане з розумінням фразеологічних одиниць як “народних стереотипів”. Фразеологізми виникають у національних мовах на основі такого образного уявлення дійсності, яка відображає емпіричний, історичний чи духовний досвід мовного колективу, що безумовно пов'язаний з його культурними традиціями, бо суб'єкт номінації та мовленнєвої діяльності – це завжди суб'єкт національної культури [96, с. 13].

В цілому фразеологічне значення-феномен виключно складний, і, звичайно, його неможна розглядати як механічну суму компонентів, що його складають. Семантичну структуру фразеологічних одиниць можна уявити як мікросистему, всі елементи якої тісно взаємодіють між собою.

Необхідність покрити дефіцит у номінаціях тих чи інших предметів і явищ призводить до їх образного переосмислення та засвоєння широкими

масами. Шляхом активного вжитку вони закріплюють непряме значення. Фразеологічні одиниці є семантичними варіантами своїх прототипів, а також характеризуються сталістю вжитку, семантичною, лексичною і синтаксичною сталістю.

Складність фразеологічної номінації, на відміну від словесної, пояснюється роздільнооформленістю фразеологічних одиниць, сполученням в ній слів з різними типами значень, співвіднесеністю з фразеологічним прототипом та багатством внутрішньої форми.

Для фразеологічних одиниць характерною є вторинна і третинна номінації. При вторинній номінації використовуються вже наявні у мові номінативні засоби в новій функції називання. При третинній – від фразеологізмів вторинної номінації утворюються фразеологізми-деривати, значення яких детерміновані їх прототипами.

Важливими процесами фразеологічного переосмислення є метафоризація та метонімічний перенос значення, які розширюють загальноновживаний фонд лексики за рахунок переходу фразеологічних одиниць у загально вжиткову сферу.

Важливу роль для розуміння фразеологічного значення відіграє внутрішня форма фразеологічних одиниць, під якою розуміється асоціативно образний мотивуючий комплекс, що організує зміст у мові. Внутрішня форма може бути живою, тобто усвідомлюватися на сучасному етапі розвитку мови, і мертвою, коли порушення дериваційного зв'язку між фразеологічною одиницею та її прототипом викликано зникненням позначуваної реалії або викривленням компонентів.

Фразеологічна образність - це двопланове зображення, засноване на вираженні одного предмета через інший.

Під фразеологічним значенням розуміється інваріант інформації, що виражається семантично – ускладненими, роздільнооформленими одиницями мови, які не утворюються за породжуючими структурно – семантичним моделям змінних сполучень слів.

1.4. Висновок до Розділу 1

Серед односкладних речень номінативні займають особливе місце: вони співвідносні з іменним типом і мають чітко виражену визначену форму – це називний відмінок іменника (інколи – особового займенника, або числівника).

У формуванні номінативних речень основну роль відіграє семантична природа імені. Це повинні бути слова, що називають явища та предмети, які піддаються наочно-чуттєвому сприйняттю. До таких можна віднести назви явищ, дій та станів, які мисляться у часовій тривалості. Другу групу слів, здатних утворювати номінативні речення, складають найменування предметів, що розташовуються у просторі, або прямо містять у собі просторове значення: стіл, книжки, вітряк; площа, вокзал, цирк, клуб та ін. Ствердження буття предметів реальної дійсності, таким чином, обумовлюється конкретно-предметним значенням таких іменників.

Окрім форми називного відмінка, що обумовлена граматичною природою головного члена, номінативне речення має й інші обов'язкові граматичні ознаки: ці речення бувають тільки стверджувальними (заперечення протидіє самій сутності номінативного речення – значенню буттєвості); номінативні речення не наділені модальними модифікаціями значення предикативності виражається констатувальною інтонацією.

РОЗДІЛ 2 ФУНКЦІОНАЛЬНІ РІЗНОВИДИ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ

2.1. Описово-розповідні НР

Описово-розповідні НР вживаються у випадках, коли мова виступає у функції викладу, тобто під час опису подій, вчинків, переживань тощо. Найяскравішим прикладом використання мови у цій функції є мова автора в художніх творах. Відображення подій здійснюється кількома шляхами: або автор виступає в ролі об'єктивного спостерігача, або оповідь ведеться від особи-учасника описуваних подій (цим учасником може бути і сам автор). Або ж до відображення подій залучається їх передача у сприйнятті тих чи інших персонажів оповіді, що здійснюється за допомогою невластиво-прямої мови.

Описово - розповідні НР в авторському мовленні функціонують перш за все як засіб змалювання статичної дійсності: *Безгомінно. Німі двері. Німі стіни. Німі вікна* (Б.-Ігор Антонич); *...Болота, очерети. Тиша червневого дня пливе над урочищами заповідника* (О. Бердник).

Описово-розповідні НР функціонують також як засіб фіксації руху, швидкого перебігу подій. Це пов'язано з особливістю сприймання навколишнього світу психікою людини, а саме коли мовець не може встановити зв'язок між розрізненими образами, що його оточують або постають у свідомості: *Пороги, вежі, мури, буами... і от над шумами ріки спокійні велетні-динамо...* (В.Сосюра); *Все побите, і все двиготить. Рух. Дим Мряка судного дня. Хаос Содому і Гоморри* (І.Багрянний).

З-поміж НР описово - розповідного типу виділяються препозитивні речення, що у мові художніх творів отримали широкий вжиток у функції початку оповіді, опису. Такі речення вказують на:

1) місце події: Кабінет слідчого. Петро і Андрій сидять по кутках (В.Стус); Аудиторія. Студенти чекають на лекцію. Професор не з'явився (І.Микитенко).

2) час дії: Літо. Розпалене проміння сонця жаріло, а воздух був душний (О.Кобилянська); Ніч. Тиша. Зовсім порожня тиша - без дзвону, - з/сива тиша дзвенить (І.Письменна)

3) сферу, в якій відбувається подія, умову, оточення: Широчінь, воля.. Серед ясних вод тіні крижнів темніють далеко - їх не лякає човен рибалки нічного (О.Гончар); Сині трави. Даль кармінна. Ріки в тумані В сьайві мрійному долини і огні, огні (В.Сосюра).

4) емоційний стан героя, що є водночас планом, на якому розгортаються подальші дії: Втома. Ніч. У самотині на безлюдді бродять тіні (В.Стус); Журба, журба... А на воді в чийсь руці гадюки пнуться... Сон. До дна (П.Тичина). Такі НР постають ніби ключем для розуміння подій.

До другої групи НР описово - розповідного типу належать речення постпозитивні. Вони замикають опис, виконують роль узагальнення, висновку: Вже не служить шасі, не виходить. Смерть (О.Довженко);

- Ти навіки заніміла? - крикнув із жалем. Відповіді ніякої. - Навікиї Мовчання... (О.Кобилянська). У подібних випадках неможливо встановити слово «це» перед НР - висновком. Складний образ, намальований цілою групою речень, входить у нове поняття, об'єднується новим словом. Слід зазначити, що протиставлення цієї картини НР - підсумку відсутнє, тобто у нашій свідомості вони не поставлені у предикативні стосунки.

До третьої групи описових НР належать речення, змістом яких є змалювання окремої деталі описуваного предмета, пейзажу, портрету тощо. Слід розмежовувати такі випадки вжитку НР, коли зони:

1) вклинюються в опис пейзажу, інтер'єру, передаючи якусь окрему деталь: Мають прапори. Оркестр. Рушають машини (О.Довженко); Гребля. Ворота померезжані. З-за огорожі дощаної визирає акація (А.Тесленко).

2) називають окрему деталь предмета, особи, явища як додаткову рису в їх описі чи характеристиці: *Академік, він хто? Чоловік. А чоловік слабкий. Захоплення, чудійство* (П.Загребельний); - *Дивіться, як він демонстративно тримає голову. Він весь демонстративний. Хода... Паличка...* (О.Довженко).

3) позначають окремі деталі явища, предмета, особи і входять до складу списку, завдання якого - створити образ суцільний: *Мав обличчя, яке не надавалося до шаржування. Великі очі, великий ніс, повні губи, гарно виліплене чоло, велика голова* (П.Загребельний); *Ех, літо! Літечко любе, дороге\ Село. Гай. Дуби, липи, тополі... Таке все кучеряве* (А. Тесленко).

НР, вжиті для зображення динаміки характеризуються певною своєрідністю. Якщо НР на позначення дійсності у статиці без особливої шкоди для послідовності зображення поданої картини можна міняти місцями, то у зображенні динамічних дій кожне наступне речення пов'язане з попереднім не лише у часі, але і причиново тощо. НР на позначення дійсності в динаміці, слід розмежовувати на такі групи:

1) НР - одиничне передає окремий стан у розвитку подій як сприйняття дійсності особою, а саме певного моменту дійсності: *Понюхав - часничина! Покуштував. Здорово! Часничина]* (І. Багрянний); *Карналь глянув на себе. Сірий твідовий костюм. Улюблений* (П.Загребельний).

2) образи, які є змістом НР, не мають характеру безпосереднього сприйняття: *Зал. І здригнулося небо, і горить під чужими чобітьми земля...* (О.Гончар); *Плюск води, легенький крик... Ще кілька камінців від берега і ...тихо* (Б.Лепкий).

3) НР, за допомогою яких створюється швидкий перебіг дій: *Але все такі ж расові обличчя. Одна... Друга... Дівчата, хлопці, червоноармійці... А ось проста, але не зовеш звичайна світлина* (І. Багрянний); *Він лише пам'ятає, як закричала Наталка... блискавичний його стрибок... Вир...* (І. Багрянний).

4) Група НР реалізує цілий комплекс динамічних дій, об'єднаних часом, місцем тощо: *Далі летимо через Гімалаї. Сяйво снігів, сліпучість небес, чи*

сіпота вічності (О. Гончар); *Пніх-ріка - зелена вика - ритми соняшника. День біжить, дзвенить - сміється, перегукується* (П. Тичина).

Описові НР, що передають динамічну дію, створюють не тільки зорову, а й звукову образність. Головний член у цих НР - іменник, що позначає звуки або шуми, звукові асоціації тощо: *Хропіння коней. Вигук. Сул копит. Сталь цілить в сталь. Удар списа об щит* (М.Бажан); *Там на полях моєї України, виборюється щастя для людини й свобода... Грохот!* (П. Тичина).

2.2. НР упізнання та повідомлення

НР впізнання є мовною формою такого мисленневого акту, який складається з вияву та упізнання мовцем певного предмета в об'єктивній дійсності. Сам образ упізнаного предмета не є об'єктом повідомлення адресатам: це залишається надбанням лише мовця. Отже, мова виступає тут у функції пізнання мовцем самого себе. До НР впізнання належать такі речення, що не вимовляються вголос, а мовлені про себе: *«Варяг» - вирі- шив Петро* (В.Стус); *«Шуцмані» - першою була думка. Бо хто ж іще зараз має право полювати?* (О.Гончар).

НР впізнання інколи вимовляються вголос, але знову ж це мова «для себе», не спрямована на слухача: - *Земляки - вголос подумав Карналь. який почувався досить ніяково* (П. Загребельний). НР впізнання функціонують і в авторському мовленні. Навколишня дійсність сприймається читачем через авторське світобачення і водночас автор сприймає дійсність очами героя: *Ліна спершу навіть не могла збагнути, що то за потвора повзе, скрегоче назустріч, скажена підгрібаючи землю... Очам своїм не повірила. Тонкі* (О.Гончар).

Заслужують на особливу увагу НР, що виконують комунікативну функцію, оскільки вони спрямовані мовцем до співрозмовника з метою повідомити про щось. Їх зміст є складнішим: до впізнання предмета додається прагнення повідомити про його наявність.

Між НР впізнання та НР - репліками з комунікативною функцією містяться перехідні випадки. НР, вимовлене як констатація предмета в навколишньому середовищі, але вголос, сприймається оточуючими як повідомлення: — *Вишневий цвіт - здивовано і вражено виривається в Лісовського. -Вишневий! - Погоджується Стадницький* (М.Стельмах).

Перехідними також є НР, які часто зустрічаються в побутовому мовленні. Вони складаються з імені особи, яку мовець виявив для себе: — *Ви... Ви... Вона розгублено змовкає і раптом той прокинувшись, вражено скрикує: -Женчикі Рибаківі* (Л.Письменна); *...Вигуки. Сміх. Вибухи здивування і радості. -Морози... -Сірки!..* (І.Багряний).

2.3. Репліки та рефлексивні НР

Розмовне мовлення у житті людини, а також у становленні синтаксичних конструкцій відіграє важливу роль. В усно-розмовному мовленні особливо частотними є НР, адресовані безпосередньо слухачеві, їх слід кваліфікувати як НР - репліки. З-поміж них розрізняються:

- 1) речення - повідомлення;
- 2) речення сигнального характеру;
- 3) діалогічні речення-репліки.

Речення перших двох груп не вимагають відповіді співрозмовника; речення третьої групи побутують лише як відповідь на мову співрозмовника

або ж самі потребують відповіді -- це неповні двоскладні речення, які за своїм оформленням нагадують номінативні.

Речення першої групи - це НР репліки, що містять спрямоване до співрозмовника повідомлення про вияв в оточенні певного предмета, явища, тощо. Останні можуть цікавити його, але не потребують ні відповіді, ні особливих дій. Співрозмовником вони лише «беруться до уваги»: *Дивіться: Мис Горн, Добра Надія, Тасманія* (О.Довженко); *Гляньте навколо... І сонце, і ниви - відповідь - сміх* (В.Сосюра).

До цієї ж групи належать НР, за допомогою яких мовець повідомляє про свій внутрішній стан: *-Втома. Це нічого. Несподіванка... Стрес...* (О. Бердник).

НР - репліки інколи мають сигнальний характер: повідомляючи співрозмовнику про той чи інший предмет, виявлений у навколишньому середовищі, вони водночас є сигналом до певних дій: *Сиджу дома у хаті, якусь книжку читаю. Як ось батько: -Козаки* (А. Тесленко); *- Парубок - вигукнула, радіючись. - Готуй кріокмо тонюсінького полотна* (О.Гончар). НР репліки в діалозі або з відповіддю на питання, або самі потребують відповіді, або завершують діалог. Тут докорінно змінюється сама мовленнєва ситуація: якщо в розглянутих вище випадках НР виступало як одинична репліка, що не потребувала відповіді, то тепер вона функціонує як ланцюг у розгорнутому, послідовному обміні думками, які становлять мовленнєвий потік. НР - репліки в діалозі не мають сигнального характеру, але їх смислове навантаження збільшується: маються на увазі зв'язки певного образу з іншими образами. Це призводить до того, що за НР часто наявне своєрідне "розшифрування", або мовець додає ще речення, яке розкриває зміст попереднього НР. або співрозмовник змушений становити питання, щоб з'ясувати, що ж хоче від нього інший. З-поміж цього типу НР слід розмежувати:

1) НР репліка містить підтвердження чужого або свого висловлення: - *Дзвонар тобі голову закрутив?* - *Дзвонар* (М.Стельмах); - *А Микола'?* - *Микола... Достеменно нічого не знаємо...* (Л.Письменна). Різновидом цього типу речень є речення, що стверджують одну реалію з двох або більше запропованих мовцем: - *В нього -лі крамолу шукали.* -*Крамолу.* - *Книжки, листівки різні* - *Листівки* (М. Стельмах). Таке підтвердження є адекватним стверджувальному вигуку «так». Слово-питання викликає уявлення, воно співвідноситься з дійсністю, у ній знаходить свій оригінал і образ «одягається» в слово. 2) Номінативними реченнями репліками в діалозі вважаємо речення, які складаються з одного іменника в називному відмінку і вимовлені в сильному емоційному збудженні: - *Господи, Марику! Говори хуткіше: що трапилось?* - *Телятко'...* - *Яке телятко?..* - *Ну те. що від корови.. Воно там, у полі* (О.Опанасюк).

До цієї групи належать речення, головний член яких - іменник, характеризується семантичним забарвленням пригадування, акцентованим У пам'яті певного предмета, явища тощо. 3-поміж таких речень також наявні кілька різновидів:

1) НР є повтором слова, почутою в мові співрозмовника або вжитого у попередньому самим мовцем: *Двигуни!*. *Може, десь там у глибині судна збереглись двигуни?* (О.Гончар): *Дисертація - візитація. Словосполучення народившись, уже не давало спокою Карналеві* (П.Загребельний).

2) Образи-думки впливають у свідомості через асоціації з образами конкретних предметів і явищ дійсності, що безпосередньо впливають на відчуття мовця; або ж образ, через такі ж асоціації, викликається усім оточенням, всією ситуацією, в якій опиняється мовець: *«Фійона – це красуня, жінка того тунгуза, на прізвище Дядров, краля писана Росіянка...»* (І.Багрянний); *Зона, зона... Так і видається іноді, ніби все розділено, розокремлено, розгороджено* (П.Загребельний).

3) Образи-думки впливають у свідомості певною мірою спонтанно, незалежно від впливу зовнішніх предметів і явищ: *Коли то було: вперше побачив трамвай. Перший самостійний виліт...* (О.Гончар); *Ольга нилась. Діти. Хіба товариш Пахол зможе врятувати їх?* (Ю.Смолич).

4) Образи проносяться у свідомості один за одним, не відокремлено, як в попередніх випадках: *Пливуть, пливуть спогади. Переїзд з батьками к перші дні війни. Ліси, безмежні нетрі. Окупація. Чужі солдати. Зрадники-поліцаї. Все це дико, незбагненна, ніби в кошмарі. Тривожні дні, очікування визволителів* (О.Бердник).

5) НР інколи служать засобом вираження розрізнених надокучливих образів, наявність яких у свідомості мовця зумовлюється різними причинами: *Боковенька... Боковенька... Не дає мені спокою цей предмет... Боковенька... копили, кам 'яна фігура.* (І.Карпенко-Карий).

2.4. Оцінно-буттєві НР

Специфіка оцінно-буттєвих конструкцій зумовлена їхнім несуть подвійним змістовим вираженням: вони є виразниками існування та буття предметів, експлікаторами їхньої емоційної оцінки. Напр.: *Ранком випав перший сніг. Сильний мороз. Який мороз!* У конструкції *Сильний мороз* із модальністю розповіді репрезентовано, що справді *сильний мороз*, а у висловленні *Який мороз!* оклична інтонація є виразником оцінки.

Безперечно, одним із показників оцінно-буттєвої модальності є графічний показник – знак оклику. Таким реченням притаманне використання специфічних формалізаторів, зокрема часток: *який (-а, -е, -і), такий (-а, -е, -і), що за й т.п.:*

Який ранок! Так, хто ж би міг думати! Такі морози!

Треба мати на увазі, що частки як «конструктивно значимі елементи речення не завжди формують нову семантичну конструкцію [83, с. 19]. Дослідниця пише: “Проте

зрозуміло, що висловлення на зразок *Дім! Ви!* тощо інколи можуть бути будівельним матеріалом й інших конструкцій, ніж висловлення на зразок *Ну і дім! Оце ж і ви!* і под. Їх зараховують до різних синтаксичних конструкцій” [83, с. 238]. Крім того, висловлення *Ну і нахаба!* та *Нахаба!* вважають реченнями одного синтаксичного типу: «...це іменні односкладні номінативні речення» [83, с. 19]. Відомий дослідник номінативних речень В.В. Бабайцева наголошує, що тут виникає омонімія на рівні термінології, оскільки під питанням залишається, що ми беремо за основу визначення таких структур: його морфологічне чи синтаксичне вираження [14, с. 134]. Напр.: *Мороз* (буттєве) — *Який мороз! Такий мороз! Ну і мороз! Що за мороз!* і тощо. Як бачимо, такі структури різні і в семантичному, і у функційному вияві, хоч і належать до номінативних речень.

Одним із поширювачів оцінно-буттєвих речень можуть бути прикметникові означення, напр.: *Яке гарне повітря! Яка жахлива погода! Який чудовий сад!*

У подібних висловленнях саме частки є експлікаторами емоційної оцінки, тоді як прикметникові означення є нейтральними поширювачами головного члена речення, вираженого іменником чи субстантивованою формою.

Дискусійним постає питання синтаксичного статусу головного члена речення оцінно-буттєвих речень, оскільки синкретизм таких компонентів зумовлений як функціями так і формально-системними зв'язками.

В.В. Бабайцевої звертає увагу на логіко-психологічне вираження подібного значення, оскільки вони в певних контекстах подібні до двоскладних речень, у яких лексема *це* виконує функцію підмета повного двоскладного речення, напр.: *Що це була за кімната!* — *Це – кімната!*

Крім того, В.В. Бабайцева зауважує, що у висловленні з лексемою *була це* вже буде займенником, а не часткою, що є підставою зараховувати такі речення до двоскладних.

Семантичні та граматичні ознаки в оцінно-буттєвих висловленнях не зумовлені контекстом, оскільки лексичне значення іменника своєю семантикою більш менш точно експлікує оцінюваний предмет, репрезентуючи його: *повітря, погода, сад*

тощо. Пряму кореляцію спостерігає у випадках з абстрактними іменниками, які тісно пов'язані зв'язками з ситуацією чи контекстом, оскільки останні і відображають півні образи у нашій свідомості.

Оцінно-буттєва функція чітко виявлювана під час порівняння таких висловлень з номінативними речення неозначено-предметної семантики *Як добре!* Наприклад: *Не будемо говорити ні про н'еси, ні про атоми. Який вечір! Як добре!*

У висловленні *Який вечір!* Фіксуємо наявність *вечора* з додаванням до цієї лексеми емоційної оцінки, тоді як в реченні *Як добре!* Експліковано оцінку оцінка та її стан, тоді як таке явище як констатація буття предмета відсутня.

2.5. Вказівні речення

Вказівним номінативним висловленням на відміну від буттєвим притаманне панування ідеї буття, ускладненої співвіднесенням з певним предметом або явищем дійсності. Основний функційний вияв речень цього типу – співвіднесеність предметами або явищами за їхньої наявності або експлікації для виокремлення їх з-поміж формалізованих предметів чи явищ дійсності.

Диференційною ознакою таких типів односкладних речень є обов'язкова репрезентація частки із вказівним значенням. Такі дослідники як І. Р. Вихованець, М.О. Вінтонів, О.Г. Руднєв, В.Ф. Сич, І.І.Слинько, В.В. Бабайцева, Н. Ю. Шведова до такого типу часток зараховують лексеми *ось, от і он*. Інші вчені (А.П. Загнітко, І.М. Сушинська) до цього ряду лексем зараховують також частку *це*. Розширення такого ряду часток тільки посилює дискусійність в кваліфікації та класифікації подібних структур, напр.: *Це стіл* та *Ось (от, он) стіл*.

Значеннєва подібність наведених висловлень спричинена подібністю їх і в логічній і в психологічній побудові. Явища та предмети докільля експлікуються в суб'єкті як певні наочно-чуттєві образи. Частки *ось, от, он* та займенник *це* тільки

посилують виражену думку. Проте семантично думки, репрезентовані цими синонімічними конструкціями, не тотожні. У висловленні *Це стіл* репрезентовано семантику називання, а в конструкції *Ось (от, он) стіл* – існування. Відтінки в семантиці визначувані експлікацією відмінних за лексико-граматичним вираженням вказівних слів. В.В.Бабайцева наголошує, що наведеному нище контексті диференціація відтінків у значенні очевидна:

Потім дівчинка показує йому більшу книгу з картинками й пояснює:— Це лоша, це канарка, це рушниця... От клітка із пташкою, от цебро, дзеркало, грубка, лопата, ворона... А це от, подивіться, це слон!

Подібність таких структур може посилюватися контактним розташуванням, оскільки в таких випадках одна семантика нашаровується на значення іншої моделі. Необхідно брати до уваги, що у двоскладному реченні (*Це – кінь* і ін.) йдеться про називання предмета, тоді як в односкладному (*От клітка* й ін.) висловленні значення розщеплюється: з одного боку йдеться про існування предмета, репрезентованого називним відмінком, а з іншого – вказівка на предмет. У цьому випадку фіксуємо посилення семантики існування, що і робить її основною.

Як наголошує В.В. Бабайцева [14], семантико-граматичні властивості у своїй сукупності і дозволяють зараховувати висловлення з часткою *от* при головному члені односкладного речення до типових номінативних висловлень. Проте подібна семантична кореляція вказівних номінативних речень із часткою *от* і двоскладних речень із підметом-займенником *це* не дозволяє однозначно встановити та диференціювати синтаксичну функцію головного члена односкладного речення.

Якщо речення на зразок *От зима* семантично близькі до *Це зима*, то висловлення на зразок *От і зима* близькі до речень двоскладного типу, у яких простий дієслівний присудок репрезентований відмінюваною формою дієслова зі значенням виявлення, настання, з'яви, напр.: *От і зима наступила*, *От і наречений з'явився* тощо, що є підставою констатувати про наявність простого нульового присудка у висловленнях на зразок *От і зима* й зараховувати їх до односкладних підметових номінативних речень.

Аналізуючи синонімічні синтаксичні моделі *Це зима; Зима; От зима; От і зима*, необхідно зупинити і на їхніх системних зв'язках, а також на їхній семантичній специфіці відтінків, кожній з яких притаманна стабільна синтаксична модель.

О.М. Пешковський, аналізуючи функційні вияви частки *от* на рівні номінативних односкладних речень, зазначає: «Саме це слово надзвичайно важко визначити синтаксично» [80, с. 379]. Висловлення подібного різновиду є виразниками думку за допомогою певних жестів чи інтонації. Попри те, що «в словах *от* і *он* вже наче присутнє уявлення про буття того чи іншого предмета або явища, воно тут до такої міри пов'язано з жестом, що, окрім жесту, певно, не може бути розкрито» [80, с. 168]. Крім того, подібні лексеми поєднані з головним членом дієслівних односкладних речень і «нарівні зі словами *от* і *це* являють собою лише службові слова» [80, с. 380]. Саме інтонація на рівні номінативного висловлення є головним експлікатором граматичного значення і засобом передачі реальної дійсності. За умови відповідного інтонування головний член односкладного номінативного речення ніби розщеплюється «між називним відмінком і вказівним словом» [81, с. 380].

На послаблення інтонаційного впливу головного члена речення працює вказівна частка, яка є основним виразником конструктивних засобів, що утворюють висловлення, посилюючи їх інтонаційну та семантичну самостійність. У зв'язку з цим така увага приділена вказівним часткам, які дозволяють диференціювати підтипи речень у сучасній українській мові, напр.: *От моє село, от мій рідний будинок; От моє село й мій рідний будинок*).

Номінативні вказівні односкладні речення можуть бути увиразнені і поєднанням часток *от і*. Приклади:

От і зима; От і наречений.

В основу поділу вказівних номінативних речень на певні різновиди покладено не тільки не тільки структурні особливості, так чи так пов'язані з використанням часток, але й семантика часток, що допомагає увиразнити їхнє значення. У висловленнях із лексемою *от* фіксуємо наявність та буття предмета; поєднання *от*

і реченню надає вказівного значення на появи предмета або явища, очікуваного або згадуваного раніше.

У конструкціях із *от* на перший план виходить саме наочно-чуттєвий аспект думки, у висловленнях з *от і* значення безпосередньої вказівки послаблене, основна увага приділена з'яві очікуваного предмета.

2.6. Власне-називні речення

Конструкції експресивного синтаксису і на сьогодні залишаються предметом особливості синтаксичної науки. Одні дослідники намагалися пояснити ці акції на підставі класичної граматики, призначеної для синтагської прози XIX століття, і кваліфікували їх як неповні, як відхилення від норми. Інші лінгвісти, зібравши всі подібні конструкції, наголошують на особливому напрямі в синтаксисі – експресивному синтаксисі, вимагаючи створення нової теорії, яка б пояснювала закономірності функціонування подібних структур.

Г. О. Золотова в поєднала лінгвістику мови, парадигматику та синтагматику. Комунікативна граMATика надійний дослідницький інструмент для аналізу конструкцій експресивного синтаксису, який і є предметом справжнього дослідження, об'єктом лінгвістичної науки є мова, а метою – комплексне уявлення мовної системи. Класична граMATика вивчає мовну систему як сукупність рівнів. При цьому кожен рівень описувався на особливих підставах, у якому опису не було місця мовцю, його комунікативним намірам, маркувалися умови реалізації тих чи інших мовних одиниць. Результатом підходу було зведення всього різноманіття речень до однієї певної структури і розподіл всіх синтаксичних конструкцій на складні і прості. Речення розглядалися ізольовано, без смислового контексту.

Мало звертали увагу на особливе членування речення в мові, що частково збігається з розподілом речення на групу підмета і групу присудка.

В. Матезіус назвав це членування актуальним [74, с.13]. Засоби експресивного синтаксису — це об'єкт лінгвістики тексту, який може бути описаний поза текстовою синтагматикою. Саме тому засоби експресивного синтаксису не розглядали в граматиках ХІХ століття,

Основним синтаксичним об'єктом була пропозиція, яка не отримала адекватного уявлення в описових граматиках ХХ століття, для яких вихідним пунктом синтаксичного аналізу була і залишається морфологічна форма члена речення. Граматично правильне речення, ізольоване з інших висловленнях, розглядали з погляду його внутрішніх синтаксичних зв'язків, зовнішні синтаксичні зв'язку речення виявлялися, зазвичай, поза увагою дослідників.

У ХХ століття основною смисловою одиницею є текстовий фрагмент. Речення сприймається як його частина. Сміслові відносини між реченнями не позначаються терміном реченням, а частинами. Про характер смислових відносин між предикативними одиницями автор (письменник) надає читачеві можливість здогадуватися самостійно. Автор розраховує на більшу ментальну активність читача. Автор не нав'язує однозначного розуміння смислової структури тексту, але вказує на особливе інтонаційне прочитання, тому таку прозу назвали експресивною. Проза ХХ століття відтворює ментальні та перцептивні дії, відтворює рух людської думки, не обробленої за законами класичної прози.

Актуалізуюча (озвучена) проза ХХ століття характеризується тим, що мовна (синтаксична) форма прагне безпосередньо відобразити зображувану дійсність - зовнішню (реальну) або внутрішню (ментальну). Засобами синтаксичної експресії виступають тематична та рематична сегментація, бездієслівні акційні речення. Спільним для всіх засобів експресивного синтаксису є те, що безпосереднім компонентом зображення є час - час сприйняття, час думки або час мови. Експресивні засоби виявляються набагато ближчими до зображуваних подій, ніж неекспресивні. І за допомогою цього наближення виявляється ослаблення дієслівності.

Дієслово виражає дію, розгорнуту в часі. Бездієслівні експресивні конструкції дозволяє досягти особливої експресії. «Ослаблення» дієслівності в експресивному синтаксисі відбувається у двох напрямках:

1) при сегментації дієслово втрачає контроль над усіма компонентами речення: компоненти речення виводяться в особливі «сегменти», тематичні чи рематичні;

2) в експресивно-комунікативних варіантах акціональних моделей експресивність досягається за рахунок самої структури

У широкому розумінні сегментація це членування тексту на окремі «сегменти», при якому інформація подається частинами, порціями.

У цій роботі розглядаються два типи сегментації: тематична та рематична. Тематична сегментація була відзначена (без введення самого терміна «тематична сегментація») і позначена терміном «називний уявлення», або «називний теми». Рематична сегментація була об'єктом дослідження у зв'язку з явищем парцеляції. До рематичної сегментації має пряме відношення та явище приєднання.

Бездієслівні акційні пропозиції є особливим видом синтаксичної експресії. Якщо сегментація імітує безпосередній процес мислення, тобто, відображає час думки чи мови, то бездієслівні акційні пропозиції - це відображення часу подій, вони імітують швидкість змін у навколишній дійсності і відповідно раптовість сприйняття суб'єктом мови. Дієслово виражає дію, протягне у часі. Різка зміна подій зменшує часовий інтервал до мінімуму, тому той, хто говорить, не використовує дієслова (навіть дієслова досконалого вигляду).

Розглянемо докладно кожен із типів експресивних синтаксичних структур.

Тематичні та рематичні компоненти поєднуються в рамках предикативної одиниці, тема та рема взаємодіють у рамках пропозиції. Але тема і рема можуть виводитися у спеціальні текстові фрагменти — сегменти. Утворення їх ми називаємо сегментуванням.

Під тематично сегментованими конструкціями ми розуміємо двочленні побудови, пов'язані темо-рематичними відносинами, що складаються з базової частини та тематичного сегмента, морфолого-синтаксичні варіанти якого є одиницями предикативного рівня.

2.7. Називний теми та називний уявлення

Називний уявлення уже тривалий час перебуває в ролі зору лінгвістів, так чи так до цього питання зверталися такі вчені, як В.Г.Адмоні, Г.К.Акімова, Б.П.Ардентов, В.В.Бабайцева, Н.С.Валгіна, І.Р.Вихованець, М.О.Вінтонів, І.М.Сушинська, Н.Ф.Гуйванюк, Н.Л.Іваницька, І.І.Слинько та ін. Називний уявлення уже у середині ХХ ст. стає об'єктом окремого вивчення.

Найголовніше питання, яке тоді ставили вчені – це проблему синтаксичного статусу таких конструкцій, зокрема чи можна зараховувати їх до речень, чи все таки вважати окремим синтаксичними одиницями.

Друге питання пов'язане із становленням самого поняття "називний уявлення", оскільки називний уявлення і називний теми в лінгвоукраїністиці, як і в лінгвістиці загалом існували як синонімічні терміни.

Третє питання, який є чи не основним в аналізі подібних синтаксичних одиниць, на основі яких критеріїв вичленовувати подібні одиниці в тексті, які їхні диференційні ознаки.

Питання обсягу та кваліфікаційних ознак подібних структур було об'єктом вивчення в працях О.М.Пешковського, який наголошував, що подібні синтаксичні одиниці синонімічні, а інколи й омонімічні з конструкціями, де головний член виражений інфінітивом. Близьким до називного уявлення є також лекторський називний і речення на зразок "*Математика - это наука серьёзная*". О.С.Попов намагається комплексно проаналізувати такого типу речення, визначити їхні специфічні ознаки та ролі. «Узагальнивши основні підходи до класифікації таких

структур, у середині ХХ ст. виокремлювали такі три основні типи: 1) іменники в називному відмінку; 2) непередикативні словосполучення з іменником у називному відмінку в ролі головного слова (інколи з кількісним числівником у ролі головного слова); 3) синтаксичні ряди з сурядним зв'язком» [80, с.37].

З іншого боку, до називного уявлення зараховуються побудови, в яких сегмент виражається: окремими словами і формами слів; сполученням слів, фрагментами складних речень; реченнями різних типів; цілими відрізками тексту.

Найвиразнішим виявом подібних структур є називний уявлення, якому притаманна двочленність, автономна інтонаційна наголошуваність, що дозволяє подібно структури функціонувати автономно, виконуючи різного типу експресивні завдання – актуалізувати ту чи ту інформацію, подаючи її сегментно.

Треба мати на увазі, що сегментуватися можуть не тільки компоненти (окремі відмінкові чи прийменниково-відмінкові форми, але й словосполучення, частини простого чи складного речення.

Залежно від того місця, яке тематичні сегментовані конструкції (ТСК) займають у тексті, розрізняються три типи:

- 1) ТСК із сегментом, що у середині тексту;
- 2) ТСК, що з'єднують заголовки та наступний текст;
- 3) ТСК, що займають становище на початку абзацу. Середня позиція - основна позиція для тематичного сегмента, пов'язана з предтекстом і неможлива без посттексту.

При аналізі функціонування ТСК у тексті виявили такі чотири основні текстові функції: функція перемикання, функція тематичних сигналів, власне експресивна функція, функція імітації.

Оскільки для ТСК типовою позицією є серединна, тобто наявність передтексту та посттексту, то ТСК найчастіше виконує функцію перемикача з одного регістру в інший або з однієї суб'єктної сфери в іншу. Типовий представник ТСК - називної теми (ІТ) призначений саме для функції перемикання - перемикання теми, або, іншими словами, перемикання суб'єкта диктуму.

Крім функції перемикання теми, сегмент перемикає і комунікативний реєстр. Найчастіше це особливе «перемикання» дозволяє мовцеві «відвести» свою промову від теми об'єктивної реальності у внутрішній світ, у галузь ідей і понять, де час як категорія перестає відчуватися. Наприклад: *І ось три дзвінки голоси під акомпанемент гітари дружно гримнули: «... От би одразу дорослим стати, відпочити від дитинства...». Хлопець похитав головою і посміхнувся. Дитинство... Воно для них на зразок манної каші, якою напихають батьки, швидше б проковтнути, щоб відв'язалися* (Є. Гуцало).

Під час перемиканні суб'єктних сфер тематичний сегмент вводить або інформаційно-описовий, або інформативно-оповідний реєстр. Комунікативний реєстр може залишатися тим самим, що й у предтексті, але характер зображення дійсності змінюється, погляд переміщається у внутрішній світ. У цьому світі живуть образи, враження, поняття, слова. Саме в ТСК ми спостерігаємо таке явище, яке Ю. М. Лотман назвав автокомунікацією [71, с. 23-45].

Використання ТСК дозволяє автору художнього або публіцистичного тексту реалізувати два завдання:

1) представляти процес мислення, який безпосередньо розгортається перед очима читача, тобто створює в читача ілюзію причетності до моменту мислення;

2) наблизити читача до суб'єктної сфери мовця і слухача, напр.: *Можливо, вона до старості й подобришала, хоч важко собі це уявити... Оля, сестра його дитинства. ...Не бачив її давнини давно, відколи зійшовся з нею* (Є. Гуцало).

Другий тип сегментації - сегментація рематична, явище, яка пов'язана, перш за все, з парцеляцією. В історії лінгвоукраїністики термін «парцеляція» взаємодіє з терміном «приєднання». Протягом досить тривалого часу обидва терміни використовувалися в лінгвістичній літературі для позначення явищ одного порядку використовувалися як синоніми. Приєднання та парцеляція – це явища різних рівнів. Незважаючи на те, що одні й ті ж мовні факти

можуть інтерпретуватися лінгвістами і як парцеляція, і як приєднання, приєднання є логіко-семантичною інтерпретацією, а парцеляція - операцією над ремою, і вона можлива тільки в тому випадку, коли сегментований компонент може бути ремою.

На відміну від тематичних сегментованих конструкцій, які зазвичай стоять на початку висловлення і можуть поєднувати різні комунікативні реєстри, рематичні сегментовані конструкції (РСК) вживані в кінці висловлення і членування реми частіше відбувається в рамках одного комунікативного реєстру. При аналізі РСК були виявлені такі їх функції:

- 1) функція збільшення кількості рематично відомих компонентів;
- 2) функція створення ілюзії безпосереднього процесу мислення;
- 3) експресивно-динамічна функція.

Якщо ТСК пов'язані з ускладненням реєстрової опозиції тексту, то РСК дозволяє збільшити кількість рематично значущих (інформативно значимих) компонентів. Рематичний компонент виділяє в особливу рему компоненти висловлення, і цим збільшується кількість рематично значимих складників тексту. РСК відрізняється такими особливостями: двокомпонентний склад, постпозиція рематичного сегмента, можливість вживання в складі рематичних сегментів.

За першою функцією виявляються два основні напрями збільшення кількості рематичних компонентів у тексті: за рахунок членування реми в передтексті і за рахунок додавання до реми передтексту.

Функція посилення тісно пов'язана з функцією збільшення кількості важливих компонентів, оскільки при ньому відбувається і уточнення, пояснення чи додавання до реми передтексту: у зв'язку з тим, що функція посилення зазвичай реалізується РСК способом лексичного повтору.

Особливим засобом експресивного синтаксису є бездієслівні пропозиції (БП). Особливість БП полягає в тому, що предикативні категорії модальності, часу та особи виражаються не засобами дієслівних афіксів, а засобами самої синтаксичної структури. Системний статус цих речень може

бути інтерпретований терміном «неповнота», оскільки розглянуті речення самодостатні і семантично, і в комунікативному плані. Їхня функціональна призначеність полягає у вираженні особливої синтаксичної експресії, що відображає динаміку подій. Вони займають своє місце на периферії синтаксичного поля речення, будучи комунікативними експресивними варіантами акціональної моделі. У БП так само, як і в сегментованих конструкціях прийом відновлення розірваних зв'язків (стосовно БП відновлення дієслова) не допомагає досліднику побачити семантико-синтаксичні властивості досліджуваних конструкцій.

БП у комунікативній граматиці відносяться до периферії синтаксичного поля висловлення. Але розподіл на центр і периферію не означає більшої чи меншої важливості цього синтаксичного явища. Різноманітність синтаксичних засобів забезпечує все різноманіття людських думок, бажань та емоцій. І те, й інше, і третє важливе для людського спілкування, займає своє місце в синтаксичній системі. Іноді периферійні явища яскравіше виявляють особливість цього об'єкта, ніж центральні. БП — периферія в синтаксичному полі речень, що означає їх неповноту, але передбачає певні обмеження граматичних форм і структурно-семантичні модифікації — периферійність передбачає меншу функціональну парадигму, на відміну центральних моделей речення.

БП характеризуються призначеністю для репродуктивно-оповідного регістру, тобто для функціонування в актуальному часі. БП виражають початкову фазу, намір суб'єкта, його раптову спробу швидко змінити ситуацію: *Туристи почаювали і швидко додому* (О. Гончар); *Я, як божевільний, з ліжка геть – до спальні* (О. Гончар).

Потрапляючи в реальний контекст, БП може функціонувати за системною призначеністю – у рамках репродуктивно-оповідного регістру – або при вираженні ітеративності функціонувати в інформативному регістрі в узуальному часі.

Так само, як і в дієслів, у предикатів БП є властивість відсилання до попередньої ситуації. Вказуючи на виникнення у суб'єкта речення нової ознаки, вони тим самим «натякають» на зміну стану: становлення ознаки протиставляється його відсутності.

Для позначення руху одного і того ж суб'єкта мовець може використовувати кілька вільних синтаксем-директивів. Директивні синтаксеми перебувають одна з одною в рівноправних відносинах. Значення спрямованого руху часто формується із значень початкової та кінцевої точки.

Проведене нами дослідження ще раз переконує, що бездієслівні синтаксичні конструкції відіграють важливу роль у синтаксичній системі сучасної української мови, особливо в її експресивній частині.

У конструкціях із називним уявлення експресивна функція виявлювана в таких різновидах:

1) називний уявлення зазвичай є виразником філософських роздумів:

Античні майстри, будівничі пізніших віків. . . Хіба вони не виправили своє буття на землі? (О. Гончар).

Багатство! Скільки воно манило, і манить, і сліпить людей (М. Стельмах. Чотири броди);

2) називний уявлення може бути виразником спогадів:

Боровиця! Поле козацької поразки і тяжкої ганьби. . . (П. Загребельний).

Перемога! Із сльозами радості на очах вони поздоровляли один одного цим найчарівнішим і ще не зовсім звичним словом (О. Гончар);

3) текстотвірна функція називного уявлення виявлювана через його зв'язок з основною частиною і з попереднім контекстом:

Стети. . . Змалку входили вони в свідомість дітей робітничого передмістя (О. Гончар).

а) називний уявлення експлікує різні почуття (радість, гордість, захоплення тощо):

Ранок республіки! І хоч попереду була невідомість, хоч десь там, у степах, він, криничанський комунар, може, й голову свою складе, проте в грудях билася

радість і повним життям жило те хмільне, окрилююче чуття, від якого хотілось співати, і здавалось, що ранок цей ніколи не скінчиться, що доки й житиме він на світі, навкруги все буде отак, як зараз, коли над степами все більше світає й світає (О. Гончар);

5) функція підхоплення:

В один з пізніших років при новому розподілі землі на нашу сім'ю припало десять десятин поля! Десять десятин! Це був соціальний стрибок (І. Сенченко);

6) характеристика героя:

Такий чоловік! Йому в цій споруді вбачається щось малооригінальне. . . (О. Гончар).

Такий тиран Шляхтич! От чоловік, у якого можна закохатися спершу за його незвичайність... і несхожість на всіх інших, а потім тихо зненавидіти за його тихий тиранізм. (П. Загребельний).

Аналізовані структури попри розчленованість є лаконічними і водночас експресивними виразниками інформаційного змісту.

2.8. Висновок до Розділу 2.

Отже, морфологічним виявом головного члена номінативного односкладного речення зазвичай є іменник з предметним значенням конкретної семантики.

Подібні речення у тексті взаємодіють із іншими складниками, утворюючи розчленовані структури, які поєднуються в складники, що можуть формувати різного типу ланцюжки.

За функційним призначенням НР найчастіше притаманна семантика предметності, явища та особи; позначаючи місце дії; конкретизуючи час перебігу дії; вказуючи на різні обставини її перебігу.

Номінативними (називними) вважаємо речення, що позначають предмети, явища, стани, уявні або реальні. Головний член номінативних речень зазвичай виражений іменником, займенником, субстантивованою частиною мови, що мають форму називного відмінка.

Називний відмінок є формальною ознакою номінативного речення, проте це аж ніяк не основний чинник для формування номінативного речення, оскільки не кожен номінатив формує номінативну пропозицію.

У формуванні номінативних речень основну роль відіграють слова, що називають явища та предмети, що піддаються наочно-чуттєвому сприйняттю.

ВИСНОВКИ

Отже, процес вивчення номінативних речень протікав нерівномірно. Найбільший інтерес до цього типу речень виявлено в 50-60-ті роки ХХ ст. У цей час про проблеми номінативного речення як на історичному, так і на сучасному матеріалі писали багато дослідників. Поступово інтерес до цих конструкцій слабшав, їх почали розглядати переважно на тлі інших односкладових речень.

Практично всі питання, що стосуються номінативних речень, є спірними. Це стосується і виділення різновидів номінативних речень, і проблеми визначення синтаксичної природи головного члена, і питання поширення цих структур, і питання кваліфікації структури номінативного речення. Дискусійність перелічених проблем підтверджує, що загалом номінативні речення залишаються одним із важких питань синтаксису.

Розглядаючи ланцюжки номінативних речень як один із засобів експресивного синтаксису, відзначимо, що експресивний синтаксис дотепер не набув загальноприйнятого єдиного визначення поняття та сутності цього явища. Тенденція до аналітизму в сучасній українській літературній мові призводить до синтаксичного розчленування або послаблення синтаксичних зв'язків. Проаналізовані експресивні синтаксичні конструкції включають до свого складу ланцюжки номінативних речень, які через свою синтагматичну розчленованість володіють усіма властивими експресії ознаками - образністю, ємністю структури, розчленованістю і, тим самим, підвищеним впливом на читача. Основним значенням, властивим номінативним реченням, є утвердження наявності, буття предмета, явища, стану тощо. Це відрізняє ланцюжки номінативних речень від інших засобів експресивного синтаксису, таких, наприклад, як явища парцеляції та сегментації, що виконують у мові лише експресивні функції. Справді, кожне окреме номінативне речення являє собою самостійну предикативну одиницю, у той час як шматки сегментованих і парцельованих конструкцій такими

одинами не є і самостійного значення не мають. Крім того, досі не відома природа виникнення ланцюжків номінативних речень. Адже в основі інших експресивних конструкцій сучасної писемної мови лежить певний субстрат, тоді як ланцюжки номінативних речень не мають аналогії в розмовній мові, це суто письмове спілкування.

Але, з іншого боку, всі названі конструкції експресивного синтаксису мають одну загальну, структурну якість, яка і зближує їх - усі вони утворилися на основі розчленованості синтагматичного ланцюга. Навіть окреме номінативне речення, вживаючись у тексті, перериває плавний розвиток оповіді. Через свою граматичну природу номінативні речення, що виражають предикативність без допомоги дієслова, і є таким чином інформативно насиченими, використовуються для короткого, гранично стисненого повідомлення. Така форма викладу на тлі нейтральних синтаксичних конструкцій виділяється своєю фрагментарністю, привертає увагу актуалізацією інформації, що міститься в ній. Стилістична актуалізація речення здійснюється як його смислове та інтонаційне виділення в потоці мови на тлі інших речень, що становлять найближче контекстуальне оточення. Тим більше це відноситься до ланцюжків номінативних речень, при вживанні яких фрагментарність, зазвичай стислість форми «розриває» звичні синтаксичні зв'язки. Використання низки бездієслівних речень призводить до посилення прийому актуалізації, що підкреслює експресивність цих конструкцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адмони В. Г. Синтаксис современного немецкого языка. – Л. : Наука, 1973. – 336 с.
2. Адмони В.Г., Сильман Т.И. Отбор языковых средств и вопросы стиля. – Л., 1979. – 231 с.
3. Азнаурова Э.С. Стилистический аспект номинации словом как единицей речи // Языковая номинация: Виды наименований. – М., 1977. – 245 с.
4. Андерш Й. Ф. Типологія предикатів дієслівних речень у чеській мові у зіставленні з українською. – К. : Наук. думка, 1987. – 190 с.
5. Андреев Н.Д., Зиндлер Л.Р. О понятиях речевого акта, речи, речевой вероятности и языка // Вопросы языкознания. – 1963. – №3. – С.7-12.
6. Арват Н. Н. Аспекты изучения простого предложения (Текст лекций). – Черновцы, 1972. – 78 с.
7. Арват Н. Н. Семантическая структура предложения в современном русском языке / Н. Н. Арват. – Киев : Вища школа, 1984. – 159 с.
8. Арсеньева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц. – Казань : Изд-во Казан ун-та, 1989. – 142 с.
9. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры.- М.:Прогресс, 1990.- с.30-32
- 10.Арутюнова Н. Д. О номинативной и коммуникативной моделях предложения / Н. Д. Арутюнова // Известия Академии Наук СССР. Сер. лит. и яз. – 1972. – Т. 31. – Вып. 1 – № 1. – С. 41-49.
- 11.Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: Логико–семантические проблемы. – М., 1976. – 383 с.
- 12.Арутюнова Н.Д. Языковая метафора // Лингвистика и поэтика. – М. : Наука, 1979. – С.164-169.
- 13.Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 607 с.

- 14.Бабайцева В. В. Семантика простого предложения // Предложение как многоаспектная единица (русский язык). Сб. / Отв. ред. В. В. Бабайцева. – М. : МГПИ им. В. И. Ленина, 1983. – С. 7-24.
- 15.Бабайцева В.В., Максимов Л.Ю. Русский язык. Синтаксис и пунктуация – М. : Просвещение, 1979. – 269 с.
- 16.Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка; пер. с фр. Е. Вентцель, Т. Вентцель. – М. : Изд. иностр. лит-ры, 1955. – 416 с.
- 17.Белашапкина В. А. Современный русский язык. Синтаксис.. – М. : Высш. шк., 1977. – 248 с.
- 18.Бенвенист Э. Общая лингвистика / пер. с фр. под ред. Ю. С. Степанова. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
- 19.Блумфилд Л. Язык /пер. с англ. Е. С. Кубряковой, В. П. Мурат. – М. : Прогресс, 1968. – 607 с.
- 20.Богданов В. В. О конститутивной единице смысла предложениях / В. В. Богданов // Предложение и текст в семантическом аспекте : Межвузовский сборник. – Калинин : Калининский ун-т, 1978. – С. 6-18.
- 21.Бондаренко А.В. . Функциональная грамматика. – Л. : Наука, 1984. – 173 с.
- 22.Брицин В.М. Односкладні речення в українській мові: до питання методології їхнього дослідження // Мовознавство. – 2001. – №3. – С.81-87.
- 23.Валгина Н.С. Синтаксис современного русского языка. – М. : Высш. шк., 1973. – 328 с.
- 24.Вардуль И. Ф. К вопросу о явлении эллипсиса // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969. – С. 59-70.
- 25.Варина В.Г. Некоторые проблемы внутренней формы языка // Лингвистика и методика в высшей школе. – М., 1974. – вып.6. – С.17-25
- 26.Веденина Л. Г. Французское предложение в речи. – М. : Высшая школа, 1991. – 191 с.
27. Вейхман Г. А. О двухсоставных безглагольных предложениях /

Г. А. Вейхман // Вопросы языкознания. – 1967. – № 3. – С. 101-109.

28.Виноградов В.В. Исследования по русской грамматике. – М. : Наука, 1975. – 560 с.

29.Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М. : Высш. шк., 1986. – 640 с.

30.Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис: Підручник для студентів філолог. Факультетів ВУЗів. – К.: Либідь, 1993. – 365 с.

31.Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К. : Наук. думка. – 1992. – 222 с.

32.Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.

33.Гак В.Г. К типологии лингвистических номинаций// Языковая номинация, Общие вопросы. – М.: Наука, 1977. – С.129-221

34.Гандюк О. Односкладні речення як стилістичний засіб у творах Бориса Харчука// Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур: Збірник наук.праць/ Ред.кол.:А.П.Загнітко (наук.ред) та ін. – К. ІЗМН, 1998. – 180 с.

35.Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1985. – 345 с.

36.Гольдин В.Е. Обращение: теоретические проблемы. – Саратов, 1987. – 130 с.

37.Грамматика русского языка. – М. : Изд-во АН СССР : В 2 т. – Т. 2. Синтаксис. – Ч. 2., 1960. – 440 с.

38.Грубор Д. Вопросы глагольного вида // Видовые значения. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – С. 68-77.

39.Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика. – К.: Наукова думка, 1987. – 248с

40.Есперсен О. Философия грамматики / пер. с. англ.. В. В. Пассека и С. П. Сафроновой. – М. : Изд-во иностр. лит., 1958. – 404 с.

41. Жовтобрюх М.А. Українська літературна мова/ М.А.Жовтобрюх: АНУРСР Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – к. : Наукова думка, 1984. – 255 с.
42. Журавлев А.П. Восприятие языкового значения. – Калининград, 1980. – 50 с.
43. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис/ А.П.Загнітка – Донецьк: ДонДУ, 2001. – 662 с.
44. Загнітко А.П. Структурні і семантичні різновиди українських синтаксичних інновацій/ Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць: Вип.11 у 2-х частинах/ Укл. А.Загнітко (наук. Ред.) та ін. – Част.1. – Донецьк: ДонДУ, 2003. – С.135-148
45. Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к речи. – М. : МГУ, 1976. – 307 с.
46. Золотова Г.А. Очерки функционального синтаксиса русского языка. – М. : Наука, 1973. – 352 с.
47. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л. : Наука, 1972. – 216 с.
48. Касевич В.В. Семантика. Синтаксис. Морфология. – М. : Наука, 1998. – 383 с.
49. Ковальов В.П. Виразальні засоби українського художнього мовлення. – Херсон, 1992. – 216с.
50. Ковтунова И.И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения. – М. : Просвещение, 1976. – 239 с.
51. Копыленко М.М., Попова З.Д. Очерки по общей фразеологии (фразеосочетания в системе языка). – Воронеж, Изд. Ворон. Ун-та, 1981. – С.15-16.
52. Коралова А.А. Характер образности фразеологических единиц // сб. научн. Тр МГПИИЯ им. М.Тореза. – М., 1978. – Вып.131. – с.130
53. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник. – К. : Академія, 2003. – 463с

54.Коцюба З.Г. Семантична структура номінативних речень англійської та української мов // Мовознавство. – 2002. – ч 2-3. – С. 56-62.

55.Крушельницкая К. Г. Очерки по сопоставительной грамматике немецкого и русского языков. – М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1961. – 265 с.

56.Крылова О. А. Актуальное членение предложения в его отношении к другим аспектам изучения языка // Проблемы типологической , функциональной и описательной лингвистики : Сб. ст. под ред. Л. А. Новикова. – М. : УДН, 1986. – С.92-98.

57. Крымский А. Украинская грамматика. – М., 1907. – Т.1. – Вып. 1. – 144 с. ; Т.2. – Вып.1. – 144 с.

58.Кунин А.В. Английская фразеология. Теоретический курс. – М. : Высш. шк., 1970. – 310 с.

59.Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – М. : Высш.шк., 1987. – 210 с.

60.Курилович Е. Очерки по лингвистике. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – 456 с.

61.Куцаров И. Очерк по функционально-семантична граматика на българския език / И. Куцаров. – Пловдив, 1985. – 232 с.

62.Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. – М., 1978. – 278 с.

63.Лакофф Дж. Когнитивная семантика // Язык и интеллект. –М. : Наука, 1995. – С.72-83.

64.Лаптева О. Д. Нерешенные вопросы теории актуального членения предложения // Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. – С. 42-47.

65.Лекант П.А. Синтаксис простого предложения. Изд. 2-ое. – М. : Высшая шк., 1986. – 176 с.

66.Леонтьев А. А. Высказывание как предмет лингвистики, психолингвистики и теории коммуникации // Синтаксис текста ; отв. ред. Г. А. Золотова. – М., 1979. – С. 18-36.

67.Леонтьев А. А. Актуальное членение предложения и способы его

выражения в русском языке // Теория языка, методы его исследования и преподавания ; отв. ред. Р. И. Аванесов. – Л., 1981. – С. 167-172.

68.Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові. Монографія. – Київ : Такі справи, 2008. – 208 с.

69.Лещенко И. И. Виртуальный и актуальный аспект предложения / И. И. Лещенко. – Минск : Вышэйш. шк., 1988. – 132 с.

70.Лобанова Н. А. Порядок слов в русском языке. Практическое пособие для работы с иностранцами / Лобанова Н. А., Горбачик А. Л. – М. : МГУ, 1976. – 142 с.

71.Ломов А. М. Типология русского предложения / А. М. Ломов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1994. – 280 с.

72.Ломтев Т. П. Основы синтаксиса современного русского языка / Т. П. Ломтев. – М. : Учпедгиз, 1958. – 116 с.

73.Мацько Л.І. Стилїстика української мови: Підручник для вищих навч. закл. / За ред.. Л.І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 461с.

74.Матезиус В.О. . О так называемом членении предложения // Пражский лингвистический кружок. – М., 1967. – С. 239-245.

75.Мойсеєнко А.К. До питання про експресивність // Стилїстика української мови. Зб. наук. праць. – К. : Либідь, 1990. – С.28-35.

76.Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка, 1966. – 324 с.

77.Меньшиков И. И. Модель предложения и его парадигма / И. И. Меньшиков. – Днепропетровск : ДГУ, 1979. – 200 с.

78.Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи / И. И. Мещанинов. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1945. – 321 с.

79.Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений). – М. : Наука, 1985. – 271 с.

80.Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – Изд. 7-ое. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.

81. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови. – К. : Либiдь, 1993. – 248 с.
82. Распопов И. П. К вопросу о предикативности // Вопросы языкознания. – 1958. – № 5. – С. 70-77.
83. Русская грамматика в 2-х т. – М., 1980. – Т.2. – С.124.
84. Синтаксична будова української мови. [Ред. колегія: М.А. Жовтобрюх (відп. ред..) та ін.]. – К. : Наук. думка. 1968. – 430 с.
85. Скаб М. Прагматичні функції номінації адресата мовлення // Українська мова., 2003. – № 2(7). – с. 71-77.
86. Соколов О. М. Імплицитна морфологія російської мови // Мовознавство. – 1990. – № 3. – С. 11-17.
87. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
88. Степанов Ю. С. Современные связи лингвистики и логики. Категории функции, пропозициональной связи синтаксического отрицания // Вопросы языкознания. – 1973. – № 4. – С. 62-75.
89. Стриженко А. А. Об особенностях организации текстов, относящихся к разным функциональным стилям. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1985. – 176 с.
90. Стросон П. Ф. Идентифицирующая референция и истинностное значение / пер. с англ. Л. Б. Лебедевой. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XIII. – М. : Радуга, 1982. – С. 103-133.
91. Сулима М. Лекція з української синтакси. – Харків, 1928. – 241 с.
92. Сусов И. П. Семантическая структура предложения (на материале простого предложения современного немецкого языка). – Тула : Изд-во Тульс. ун-та, 1973. – 142 с.
93. Сусов И. П. Семантическая структура предложения на материале простого предложения в современном немецком языке. – Тула : Изд-во Тульского гос. пед. ин-та им. Л. Н. Толстого, 1973. – 143 с.

94.Сушинська І.М. Номінативні речення периферійного типу («називний уявлення», «лекторський номінатив» // Функціонально-когнітивний вияви граматичних структур: зб. наук. праць / Редкол.: А.П. Загнітко (наук.ред.) та ін.. – К. ІЗМН, 1998 – С.16-19 с.

95.Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. – К. : Наукова думка, 1989. – 321 с.

96.Телия В.Н. Вторичная номинация и её виды // Языковая номинация. Виды наименований. – М. : Наука, 1977. – с. 129-221.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бажан М.П. Вибране: Вірші та поеми. / М.П. Бажан – К. : Рад. письменник, 1987. – 207 с.
- Барка В. Поезія ; Жовтий князь: Повість / Василь Барка. – К. : Наук. думка, 2000. – 304 с.
- Багряний І.
- Винниченко Володимир. Краса і сила / Володимир Винниченко (Упорядн., авт. приміт. Федченко П., авт. передм. І.Дзевєрін. – К.: Дніпро, 1989, - 752с.
- Гончар О. Циклон ; Тронка ; Собор: Романи / О. Т. Гончар. – К. : Рад. шк., 1990. – 592 с.
- Гончар О.Т. Бригантіна / О.Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1973. – 267 с.
- Гребінка Є. Поетичні твори, повісті та оповідання / Євген Гребінка. – К. : Наукова думка, 1984. – С. 140 – 600.
- Довженко О. Вибрані твори / О. П. Довженко. – Х.: Ранок: Веста, 2003. – 320 с.
- Загребельний П.А. Я, Богдан (Сповідь у славі): Роман. / Павло Загребельний. – Харків : Фоліо, 2002. – 675 с.
- Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
- Коцюбинський М.М. Твори: В 2 т. / М.М. Коцюбинський. – К. : Наук. думка, 1988. – Т.2: Повісті та оповідання (1907-1912) Статті та нариси / Упоряд. і приміт. В.А. Зіпи; ред. тому Н.Л. Калениченко. – 496 с.
- Лепкий Б. Мазепа: Трилогія. – Кн. 3 – Мотря: Іст. повісті у 2-х т./ Богдан Лепкий [Худож. оформ. В. Шнитка]. – Дрогобич: Відродження, 2006. – 496 с.
- Лепкий Б. Мазепа: Трилогія. 1. Не вбивай. Батурин: Іст. повісті / Богдан Лепкий [Худож. оформ. Й. Кузишина]. – Дрогобич: Відродження, 2004. – 568 с.
- Мирний Панас. Повія / Панас Мирний. – К. : Дніпро, 1988. – 672 с.
- Поезія / Костенко Л., Олесь О., Симоненко В., Стус В. С. – К. : Наук. думка, 1998. – 224 с.

- Самчук У. Марія ; Куди тече та річка: Романи / Улас Самчук. – К. : Наук. думка, 1999. – 416 с.
- Смолич Ю. Повість. Романи. / Юрій Смолич. – К. : Наукова думка, 1987. – 751 с.
- Стельмах М. Твори: в 6 т. / Михайло Стельмах. – К. : Дніпро, 1972. – Т. 2: Кров людська – не водиця: роман; Велика рідня: роман-хроніка, Ч. 1. – 1972. – 595 с.
- Тютюнник Григор. Облога: Вибрані твори / Г. М. Тютюнник. – К. : Пульсари, 2004. – 584 с.
- Українка Леся. Зібрання творів: У 12-ти т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1976. – Т. 7: Прозові твори ; Перекладна проза / Упоряд. Т.Г. Третяченко. – 1976. – 567 с.
- Франко І. Вибрані твори / І. Я. Франко. – Х. : Ранок: Веста, 2003. – 368 с.
- Хвильовий М. Вибрані твори / М.Г. Хвильовий. – Х. : Ранок: Веста, 2004. – 352 с.
- Яновський Ю. Оповідання. Романи. П'єси. / Юрій Яновський. – К. : Наукова думка, 1984. – 576 с.